

Koti-sockki

**Hämäläisiä
joulutapoja
ja -leikkejä**

HÄMÄLÄISIÄ JOULUTAPOJA ja -LEIKKEJÄ

»Joulu tulee, joutaa kyllä.
Avvaa oven, antaa tulla,
Olkilyhre sellänsänsä:
Kynttiläinen käresänsä,
Viinapottu povesansa
Vahvakakko kainalosa».

Kehtolaulu.

Painettu Raittiuskansan kirjapainossa Helsingissä 1912

Hämäläisiä joulutapoja ja -leikkejä

Kirjoittanut

J. W. Kotikoski

Helsingissä 1912

Kansanvalistusseuran Toimituksia 164

*Aihe kertomukseen on saatu Punkalaitumen pitäjän Ori-
niemen kylästä, joka ennen kuului Hämeeseen. Ainoastaan
toisiin leikkeihin olen selityksiä saanut Urjalasta, mutta van-
hain kertomusten mukaan ovat ne olleet tunnetut Oriniemes-
säkin. Paikkakunnan murteen olen säilyttänyt useimmissa
lainatuissa lauseissa, tavallisella kirjoitustavalla kirjoitettuna.*

Tekijä.

Sisällys.

Alkuvalmistukset	Sivu 7
------------------------	-----------

Joulujuustot. Imeliä ja maltaiden teko. Mallassauna. Leikkejä ja lauluja. Ryynien teko. Kynttiläin teko. Silpusten survominen. Sikojen tappo. Päreitten kiskominen. Hevosten kengitys. »Vaatteitten» ja »kenkien» teko. Viinan keittäminen. Himmeliäin teko. Tupakkien hakkuu. Makkarain teko. Sahdin teko. Kakkojen leipominen. Lämpimäiskakko. Lihojen palvaus.

Aatonaatto ja aatto	30
---------------------------	----

Ilman ennustukset. Huoneitten peso. Päreitten kattoon laitto. »Klasien» teko kattoon. Ruokien valmistus. Olkien kerjuu. Olkien ja silpuksien haku. Vaatteiden kaulaaminen. Heinien haku. Vihtomassa käynti. Vaatteiden »uudistaminen». Olkien laitto laattialle. »Toussuminen». Ehtoollinen. Virsien veisaaminen. »Nahan pehmitys». »Harakan pyssy». »Karhun koina». »Tukinnosto». »Kerjäläispussin sitominen ja nosto». »Saappaan paiskaaminen». »Jouluneitiä». »Suutarin silmän puhkaseminen». »Kukon kengitys». »Krapun salvaminen».

Joulu- ja Tapaninpäivä	52
------------------------------	----

Kirkkoon lähtö. Kirkosta paluu. Joulupäivä. Tapaninpäivän aamupuoli. Niskanuoran veto. Sormikoukun veto. »Kissanhännän veto». Väkipulkan veto. Voittelemine. »Selän oikaseminen». Paavitikut. »Kiiskin onkiminen». »Karhun salvaminen». Kirkkovastassa käynti. Tapanipukin valmistus. Tapanipojat. »Ruottiin» meno. Hyyt.

„Keskispyhä“ ja „jälkispyhä“ 71

Olkisormuksien teko. Kanamunan kätkeminen. Koitetaan, kenestä sotamies tulee. Oljella ulosvieminen. Oljen yli hyppääminen. Paistin maistaminen. Iisakin laritus. Nikan parannus. Haltia ja ajokarhu. Patukkapisilla. Numeroparisilla. Riuvun kanto. »Kankaan myynti». »Liivienkääntäminen». Lankakerä hihassa. Juttu lihapa-
lasta. »Immalaan» vienti. Kuninkaisilla olo. Nuotan veto.
Kiven kätkeminen. »Pohtaminen».

Uudenvuoden päivä ja loppiainen 86

Kuvien valaminen. Puitten tuonti. Trollon nosto. En-
nustuksia. Neljän sadan heitto.

Alkuvalmistukset.

Joulujuustot. Imelien ja maltaiden teko. Mallassauna. Leikkejä ja lauluja. Ryynien teko. Kynttiläin teko. Silpusten survominen. Sikojen tappo. Päreitten kiskominen. Hevosten kengitys. »Vaatteitten» ja »kenkien» teko. Viinan keittäminen. Himelien teko. Tupakkien hakkuu. Makkarain teko. Sahdin teko. Kakkojen leipominen. Lämpimäiskakko. Lihojen palvaus.

Ensimmäisiä juhla valmistuksia joulua varten oli *juustojen valmistus*, sillä ne tarvitsi valmistaa jo syksykesästä, kun joulun aikaan ei ollut »rieskaa» (maitoa). Ne valmistettiin isompia kuin tavalliset juustot, n. s. »isollakehällä» ja sanottiin joulujuustoiksi. Kun juustot oli kuivattu päreristikon päällä tai juustohyllyllä, ne vietiin kammioon juustolaudalle, säilytetäväksi jouluun asti.

Viinan ja sahdin teossa tarvittavat »imelät» ja »maltaat» tehtiin syksyllä *mallassaunoissa*. Kun ruis- ja ohrasäkit oli joessa liotettu tarpeeksi, tuotiin ne saunan laattialle itämään. Säkit jätettiin hyvin vajaiksi, kun ne muuten jyvien itäessä ja kovasti turvotessa halkesivat. Saunan laattialla pidettiin säkit siksi, että jyvät itivät, jonka jälestä ne kannettiin saunan parvelle, mihin jyvät levitettiin imelymään. Silloin pantiin sauna lämpiämään ja joku talon piioista sai »malturin» toimen. Hänen tehtävänä oli saunan lämmittäminen, että parvessa oli aina savua, ja maltaiden sekoittaminen, että ne imeltyivät tasaisesti. Vielä kuului malturille »hautikkaiden», »paistikoiden» y. m. valmistus kylän nuorille, jotka tulivat iltaansa

viettämään mallassaunaan. »Hautikkaiden» valmistus toimitettiin joko maahaudassa kuumien kivien avulla, mistä nimikin johtuu (varsinaiset haudikkaat), tai »puntussa» (n. s. »puntu-hauta») samalla tavalla, tai myös padassa keittämällä. Koetan seuraavassa kertoa vanhan ajan mallassaunassa oloa vanhain kertomuksen mukaan.

Eräänä syysyönä oli Etu-Seppälän talossa mallassauna, talon piika Maija malturina. Maija oli laittanut edellisenä iltana puntullisen (tav. »silähkapuoliko» = $\frac{1}{2}$ trin astia) »naurishautaa», asettamalla kuumia kiviä punttuun, niiden päälle märkiä olkia ja päällimmäiseksi nauriit, jonka jälkeen peitti puntun vaatteilla, vanhoilla vällyillä y. m. Seuraavana päivänä otettuaan nauriit pois, kun ne olivat kuumassa höyryssä kypsyneet hyvin maukkaiksi, ajoi hän ne pienempään punttuun, jonka vei kodan nurkkaan. Ensimmäinen mallassaunaan tulija oli »Pikku Jussi», joka vähän aikaa istuttuaan sanoo:

»Ooks sää sanonu kellekkän, että täälä om mallassauna?»

»Em mää o ennenkän kielä kantanu», vastaa Maija.

»Kyllä mää meeh hakkeen toisia», sanoo Jussi ja lähtee ulos.

Pikku Jussin mentyä tulee muutamia nuoria miehiä, jotka ensi töikseen katsovat »pitkällä tikulla», kuka oljet hakee saunan laattialle. Malturi tuo heille hautaa maistiaisiksi ja asettaa perunoita pesään paistumaan. Kun miehet levittävät oljet laattialle ja heittäytyvät maata niille, virkkaa yksi:

»'Olis kortit', sano Esa kirkosa.»

»Jos vaan kortit tuotte, revin mää ne paikalla», sanoo malturi.

Pikku Jussi menee saunasta lähdettyään tanhuaa pitkin »ristikkoraitille», keskellä kylää olevaan tienristeykseen, että siellä ehkä tapaisi toisia. Sinne päästyään Jussi tapaakin Poutalan Pikku-Kallen, jolta kysyy:

»Luuks vettään — tuppi ja tuppi — Etu-Seppälän saunaan, siel on toisiakin, — em mää vaari, mutta jos tuut, — tuuks?»

»Antaaks Maija pelata?»

»Kysy sää sitä, syökö ämmä täitä. — Me ny vaa esillä päi, määh meeh hakkee Mokaan poikia.»

Palatessaan Mokalta näkee Jussi Kallen istuvan läheisen aitan portaalla parin pojan kanssa ja huutaa hänelle:

»Tuuks, vai eks, vai eppäileks?»

Kalle lähtee toisten kanssa Jussin mukaan. Lähellä saunaa ottaa Jussi Kallen käsikoukkuunsa, ja menevät toisten mukana saunaan, jossa malturi kysyy:

»Mihis sää Jussi sitä Kallee traijaat?»

»Älä sää puhu mittään, parrei kos annat hautaa meillekin», sanoo Jussi huomattessaan toisten hautaa syövän ja istuu penkille ottaen kortit taskustaan.

»Pa ny paikalla ne kortit plakkariis, taikka anna tänne», sanoo malturi, ja aikoo siepata Jussin kortit.

»Menkääs Maijan kans hallallieraa myllynsieraa, me verämme tuppi ja tuppi Kallen kansa», vastaa Jussi, ja toiset pojat taivuttavat Maijan pään alas, asettavat »nuolusormensa» ympärään hänen selkäänsä, sekä lukevat joka sanalla painaen kunkin sormea: »Hallallieraa, myllyn sieraa, arvaas, kenenkä sormen päälle painetaan?» Ensi kerroilla Maija ei arvannut, vaan sai »könnin», s. o. nyrkillä lyötiin selkään, mutta viimein arvasi ja pääsi vapaaksi. Silloin kiirehti hän ottamaan Jussilta kortteja, mutta kun aikoi siepata niitä, otti Jussi hänen käteensä kiinni ja sanoi:

»Ans ko ma katton, kuoleks vetteev vai valkeeseen», sylki Maijan kouraan sanoen: »Vetteen kuolet varmaan.»

»Hyi häppee», sanoo Maija ja sieppaa kätensä irti lisäten:

»Ottakaas hautaa, jos luulette saavanne!»

»Noin se pannee, vaikka toista ajattelee, — tuo vaan meille korreesti hautaa, — emme me ennää kauan pellaa», sanoo Jussi, mutta kun ei Maija lähde hakemaan, pistää korttinsa

taskuunsa, kuiskaa Kallelle: »minä hajan hautaa», sekä menee ulos. Kotaan tultuaan löytää Maijan hautapuntun, piilottaa sen »koran porstooseen», kun ensin otti haudikkaita taskuunsa. Saunassa sanovat tytöt Jussille:

»Tuj, Jussi, puhhuun juttuja.»

»Minä puhun juttua, susi vei kuttua, heitti yli airasta, piti kii pairasta, paita repes ja susi häpes», lukee Jussi.

»Älä semmosia larituksia lue», sanoo Maija, johon Jussi jatkaa:

»No mä puhun juttua lampaan saksista; ooks sitä ennen kuullu? Kuuls, ny vasta sukkelaa tullee. Kon yhrel ämmäl oli kaks poikaa, toisel oli siniset sukat, toisella vanhat kenkärukat, kon niitä nyppäs, nin ne hyppäs, kon niihin kajos, nin ne hajos, kon niihin rupes, nin ne repes» — — —

Maija keskeyttää: »Ooks sää kuullu tätä:

Jussi pussi punnittiin,
 Katavan oksilla kannettiin,
 Yli kirkon heitettiin,
 Mustalla mullalla peitettiin,
 Kupparin sarvella soitettiin.» — —

»Jolsette parempia ossaa, olkaa^v v^vallan ilman», huomauttaa joku. Erkkilän Kalle menee malturin viereen ja sanoo: Minä puhun hauskan jutun.

»Kon minä panin oman poiiaan ja renkipoiiaan Kotajärven takkaa hevosia hakkeen, eikä löytäneekkän, minä menin itte ja löysin kohta, kuuls — nyv vasta sukkelaa tullee. Kon minä panin oman poiiaan j. n. e. — Ooks tätä juttua ennen kuullu? — Kon minä panin j. n. e.»*)

Pikku Jussi ottaa haudikkaita taskustaan, tarjoo toisille sanoen: »Eiks kukkaan syö hautaa, kon painaa nin plakka-

*) Kuuluu n. s. loppumattomiin juttuihin.

risani?» — Maija on kiuvas-solkkisella imeliä sekoittamaan menossa, kun huomaa Jussin kujeet ja kysyy:

»Ooks sää, pahhuus, käyny meirän hautapuntulla?»

»Onks teilläki hautaa, suotta mä sitä sitten kottoo toinki?» sanoo Jussi totisena ja jatkaa: »Ny, plikat, saatte kuulla hauskan jutun, että opitte kurittaa poikianne. — Kon äijä ja ämmä jutteli keskenään ja äijä sano: 'Ostetaas mekin, ämmä, kana, ja sitte, kon se kana munnii, myyrään niitä munia ja ostetaan niillä raholla hevonen.' Mutta poikansa, joka istu vieresä, lisäsi: 'Ja sitte kon se hevonen kantaa, — nin minä meen sen varsan selkään.' — 'Vai sää, junkkari, meet varsan selkää taitaan', sano äijä, ja kutsas poikansa aika tavalla, 'kon varsan sellään taittaa'.»

Maija on sillä välin saanut imelät sekoitetuksi ja menee hakemaan hautaa ulkoa. Jussi huutaa perään:

»Tuo sitte mullekin hautaa!» Maija palaa tyhjin toimin takaisin, menee Jussin luo, lyö kädellään selkään ja sanoo:

»Laita oitis hautapunttu ylös, me oitis hakkeen!»

»Älä, malturi kulta, — em minä ennää koskaan hautapunttua» — — — Maija lakkaa lyömästä, — Jussi jatkaa: — »kätkemätä jätä». Jussi lähtee ulos, hakee hautapuntun aikoen sen ensin piilottaa saunan »porstooseen», mutta viekin sen saunan akkunan alle, niin että akkunasta käsin ulettuu ottamaan. Saunaan tultuaan sanoo totisena: »Kenenkä pahhuuksen siat oli osannu sinne hautapuntulle?» —

»Mikkäsiatsielä nykulkee, tuo oitis punttu tänne», sanoo Maija.

»Ei siinä vahinkoo tullu, enämpi tullee pläskiä», lisää joku joukosta ja jatkaa: »Oottekos kuullu Pyhämammaamiehen juttua Turruusa käyresänsä?»

»Ei täsä semmosia jouruta plätiseen, laittakaa hautapunttu ylös.»

»Paa puhhuin vaa», kehoittavat toiset. —

»Kon turkulainen kysy Pyhämammaammieheltä: 'Tuliks Pyhäasmaas papui?' — 'Tul kyll, mut siat söi.' — 'Pahap see.' — 'Ei niim paha, kuil luulet.' — 'Kuink nii?' — 'Tapoin sian, sain pläskii.' — 'Hyväp see.' — 'Ei niin hyvä, kuil luulet.' — 'Kuink nii?' — 'Poltin koran korvetesa.' — 'Pahap see.' — 'Ei niim paha, kuil luulet.' — 'Kuink nii?' — 'Tein uure ja parema.' — 'Hyväp see.' — 'Ei niin hyvä, kuil luulet.' — 'Kuink nii?' — 'Tein korkeen kynnyksen, ämmäni taitto jal-kasa.' — — —

Pikku Jussi laritusta kuunnellessaan avaa akkunaluukun ja ottaa ulkopuolella olevasta puntusta hautaa ja heittelee toisten syliin, malturi huomaa sen ja tokasee:

»Mitäs peliä se semmonen on?»

Jussi heittää haudikkaan malturinkin syliin ja laulaa:

»Voi seittemän kertaa seittemän,
Voi meitinkin peliämme.
Lieneekö ämmäin kielten tähren,
Kon yhrestä eriämme.»

»Ei semmottet laulut mittään oo, mutta kun olisit ollu pyhänä vanhan Kimpumin tykönä, olisik kuullu, kon se laulo kaikki kylät yhtee», sanoo malturi. Jussi puolestaan väittää:

»Ossaan minäkin Honkolasta samallaisen laulun:

Mejän poiijaast olis tullu
Honkolaa hovuutari,
Mutta Samuli sammakka
Haaskas Ville maisterin saappaat,
Pani toisen kärjen kiperää
Ja toisen korroon kekkää,
Ei pumpsannu eikä mittää,
Mutta mää meej ja neulon kaikki,
Ehvot, Patetut¹⁾, Pappilat, Honkolat,
Kaikk yhteen myttyyn.»

¹⁾ Honkolan kartanon alustaa Urjalassa.

Poutalan Kalle lisää: »Ossaan minäkin Mellolan ¹⁾ nällään kulluun:

Nälkä souteli tokkosella
 Pitkin Mellolan jokkee,
 Katto Kassarin ²⁾ pihhaan,
 Kopautti Korrin ³⁾ portin päälle,
 Torkolle ⁴⁾ ei tohtinu mennä,
 Näppiselle ⁵⁾ se piity ja paatu,
 Ettei sitä millään ulos saatu.
 Istu Näppisen pöyrän päähä,
 Sano: 'tost en sijaani siirrä,
 Enkä paikkaani paranna.'»

»Ne o vanhoja loruja, mutta Kimpumi tekkee itte lauluja,»
 kertoo malturi, »ensi hän kerto, kuinka monet häät heill oli
 hypätty, ja luki:

Apraham, Iisak, Eriikus,
 Ei siin ollu vielä kuus,
 Heleena, Katariina, Maria,
 Siin oli kolme paria.»

»Häät hypättiin: Turruun ja Hämmeen rajasa, siinä vanhan
 Kimpumin majasa.» — — —

Sitte laulo Kimpumi kaikki Punkalaitumen herrasväet yh-
 teen mittaen, mutten muista sitä pitkältä:

Sarkkilasta ⁴⁾ vääräsääri lukkari,
 Kostilasta ⁴⁾ verisininen kuppari,
 Taas pari pieniä herroja koos'.

Liittolasta ⁴⁾ kuppari Kaija,
 Talalasta ⁴⁾ Hieroja Maija,
 Taas pari pieniä herroja koos.

¹⁾ Kylä Urjalassa.

²⁾ Taloja Mellolassa.

³⁾ Koskioisten sillanpäässä. Raja oli ennen sillassa.

⁴⁾ Kylä Punkalaitumella.

Mäenpäästä ¹⁾ Kempukka Kaija
Sarkkilasta ¹⁾ tollukas Maija,
Taas pari pieniä herroja koos.

Hankurista ¹⁾ 'hassattu' ²⁾ Vappu,
Seppälästä ¹⁾ Maijaliisa rassu,
Taas pari pieniä herroja koos.

Vanttilasta ¹⁾ »kirjattu» kankuri,
Seppälästä ¹⁾ »viuhkakuono» lampuri,
Taas pari pieniä herroja koos.

Kelkalta »klampotti» Kaija,
Viikarilta Etamia Maija,
Taas pari pieniä herroja koos.»³⁾

Pikku Jussi heittää haudikkaan malturin syliin ja sanoo:
»Ei jaksa laulaa, jols'ei kasta kaulaa, haukkaas tosta eres hau-
tikas, konnei sahtia ole.»

Malturi syö haudikasta ja menee parveen imeliä sekoitta-
maan sanoen mennessään:

»Poijaat saa tuora puita pessään lissä.»

Poutalan Kalle ehdottaa, kun pari poikaa lähtee puiden ha-
kuun: »minä laulan teille, kuinka Viipurin ⁴⁾ isäntä eloväjelleen
itte kuolleen härrään lihat syötti.»

»Onko se oikein pitkä laulu?»

»On sitä parikymmentä värsyä, mutt'em mää muista kaik-
kia.»

»Eikä Viipurin talon sivutte,
Kulje kukkaan ennää,
Kon Lauko ⁵⁾ se makkaa kammiosa,⁶⁾
Ja haju tuntuu nennään.

¹⁾ Kyliä Punkalaitumella.

²⁾ Vrt. siv. 38.

³⁾ Laulua täytyy järjestää uuteen muotoon jättämällä pois so-
pimattomia paikkoja.

⁴⁾ Talon Loimaalla.

⁵⁾ Ajohärkä.

⁶⁾ Ruoka-aitta.

Eikä se ollu talon härkä,
 Vaan se oli pojjaan,
 Eikä se kuollu kuivalle maalle,
 Se kuoli pelto-oljaan.

Kon isäntä meni kattomaan,
 Että vieläkö lihat auttaa,
 Kon Lauko se oli ojasa maannu,
 Jo kolme vuorokautta.

Lauko vainaan vasen sarvi
 Oli koperosa. —
 Elonaikan' eloväki,
 Söi sen parhaan osa.

Lauko vainaan vasen sarvi
 Kävi silmään kiini,
 Eikä Viipurin emäntä,
 O särpymellens viini.

Kyllä Viipurillaki rahhaa o,
 O hoppeeta, kon jäätä,
 Ko hän vettää kaupunkiin,
 Ton kuolleen Laukon päätä.»

Pikku Jussi nousee lavolle ja sanoo: »Kon ei kukkaan me eres malturia auttaan.»

»Ei täälä ny hättää o, konne o sauhua», vastaa malturi.

Imelät sekoitettuaan tulivat Jussi ja Maija alas parvesta. Kun Jussi menee penkille istumaan, pistää joku pojista haudikkaan hänen allensa ja sanoo hätäisesti: »Älä hautikkaan päälle istul.» Jussi nousee äkkiä ja sanoo: »Kaikkia sun tulee mielees.» Maija toruu: »Mitäs te jumalattomat teette?» Sanoo Jussille erikseen: »Syö ny se nälkääs!» — »Ei uni maaten lopu, nälkä nauriista pakene», vastaa Jussi ja heittää haudikkaan

Maijan syliin, mutta kun tämä viskaa sen takaisin, pistää Jussi sen vieressään istuvan tytön taskuun, ja sinne se jää.

Sitte ottaa Maija kourun ja kaivaa paistikkaat pesästä pois, että saa laittaa puita pesään. Paistikkaat syödään kuorimatta, ainoasti noki ja tuhka hieraistaan kämmenien välissä pois. Niitä syödessä jutellaan yhtä ja toista. Jussi ilmoittaa, että jos tahtoo ryssä puhua, ei tarvitse, kuin ottaa kuuman paistikkaan suuhunsa; kun toiset väittelevät siitä, kummat ovat parempia, paistikkaat vai kokonaiset keitetyt perunat, huomauttaa hän: »Ei paistaisa ainakaan ni hullusti käy, kon Pellmanin Tiinalle, että pistää kopan valkeelle ja karraa pata karesä kuopasta perunia hakemaan, koppa sill'aikaa pallaa tuhaaks.» — »Ny ei o kon viis paistikasta ja joka paistikkaala viis ottajaa», laskee Maija. »Nin aina näkky, sano sokkee, ko hän putos tokkeelta jokkeen», sanoo Jussi ja ottaa pari niistä käteensä. Poutalan Kalle ottaa myös yhden ja sanoo: »Nihän niit on, kon Vinkkilän¹⁾ kissoja. Sieläkin oli viis talloo, joka talosa viis veräjää, joka veräjäsä viis kassia, joka kassisa viis kissaa, joka kissalla viis poikaa, laskekaas, kuinka paljo niitä on.» — »Laskeppas sinä,» huomauttaa joku, »paljoko siinä on jyviä, kon on tynnyri ja panni ja kymmenen kappaa ja viis kuuden kapaa vakkaa?» Pikku Jussi vastaa: »Niitä jyviä on kol tynnyriä, mutta kissanpoikia ei o yhtä helppo sannoo.» Eräs joukosta sanoo: »Me Uotilan riihellä laskimme ne», mutta Jussi keskeyttää: »Riihen parsistako ne laskitte? Vanha setä taisi olla laskumestarina, hälle se onki hyvä, että oppii kymmeneen asti lukkeen ja kirkosa numerot tunteen.»

Keskustelun keskeytti kova jyräys saunan seinään, niin että tytöt säikähtivät ja kyselivät: »Kuka paiskoo?» Samassa kuitenkin ovi avataan ja sisään tulee Ullan Heikki koko lailla »kinkelisä» ja laulaa:

¹⁾ Kylä Tyrväällä.

»Suonon Matti juoppotratti
 Varraasti viinaniki,
 Sammakka, Sammakka, kut, kut, kut,
 Kun vei vielä pulloniki.»

»Älkää, plikat, olko vihasia, vaikka mää oon vähä kinkelisä.»

»Mitäs sää oot taas tollai ryypänny?» sanovat tytöt.

Mutta Heikki ei heitä enää kuule, vaan kysyy pojilta: »Onks teillä, poijaat, tupakkia?» Pikku Jussi tarjoo tupakkia ja kysyy: »Missä sää ny oot käynny?»

»Mää oli semmosesa paikasa, em mää me ennää koskaan sinne, kuule, jos et puhu kellekkään, nim mää sanon sen sulle.»
 »Oonks mää ennen puhunu?» kysyy Jussi. »Kuules sää olit vissin Erkkilän plikkain luhtisa?» »Mistä sää sen arvasit; ne plikat on vähäs tarkkoja, sannoovat päin silmiä, tu selvänä, nin kon mää olisin kovasti ollu maistanu», vastaa Heikki.
 »Kyllä ne plikat pian leppy, onhan täälä plikkoja», lohduttaa Jussi. Heikki heittää »rehuille» maata, ja katselee tyttöjä väsyneesti ja laulaa:

»Tyrvääläisen laulun nuotti,
 Rallallei ja laulun nuotti,
 Ja Laitumelaisen ¹⁾ ääni,
 Ja Laitumelaisen ääni.
 Mikäs on heiliä valitesa
 Kon lavia on lääni,
 Ja lavia on lääni.

Eikä ne joutu pe pienet kellot
 Rallallei ja pienet kellot
 Ehtoolla tallin naulaan,
 Ja ehtoolla tallin naulaan,
 Ne täytyy panna joka ehtoo
 Rallallei ja joka ehtoo
 Orivarsan kaulaan.»

1) Lyhennys Punkalaitumesta.

Nousten istumaan sanoo: »Ei täsä auta, mukkon pois kituelämä ja viinaa kiuluun.» Jussi lisää: »Että saat sannoo, kon hieroja Maija: 'Enkä mä köyhää vuotta pelkää, vaikka se huomena tulis, mull on nykkin Kämpän muuripenkillä kaks leipää ostettuna, ja mikä pahhuus mun nim paljo sai niit ostamaan'.» Heikki nousee ja viittaa Pikku Jussin kanssansa ulos.

Tultuaan Erkkilän portin kohdalle, vie Heikki Jussin portinvajaan, siellä on hänellä viinapullo »kätöksä». Tarjotessaan Jussille sanoo: »Otas tästä suus karvaaks. — Kyllähän ne plikat sannoo, että vesi on paras juoma, mutta meirän ei aina kannata juora parasta. — Tuuks nim mennään koittaaan vielä plikkain luhtiin?» »Mennää kyssyyn», vastaa Jussi, ja kiertävät navetan ja kammioitten takaa ahdasta välikköä myöden luhdin rappujen eteen. Jussi nousee edellä rappuja ylös ja koputtaa hiljaa oveen lukien hiljakseen:

»Voi plikat rakkaat,
 Hellittäkää hakkaa,
 Kyllä minä takkaan,
 Että haltiat makkaa.
 Avakkaa ovi, ei tältä puolen sovi.
 Laskekaa sissään,
 Konne o suojaa missään,
 Avvaatteko, vai ettekö,
 Vai eppäilettekö? —
 Kuuletteko sielä, —
 Vai makkaatteko vielä? —
 Tulleeko mittään,
 Vai pyytämänkö pittää, —
 Vai tulleeko pyytämisen
 Perästäkän mittää?
 Tuulee ja sataa
 Ja haltiat makaa. — — —

Oven takaa kuuluu rapinaa, mutta kun Heikki samassa sanoo Jussille: »Joko ma sanon suoraan?» hiljenee rapina ja ovi

jää kiinni. Jussi sanoo ääneensä: »Mennään pois, koskeivät avvaa.» Sisältä kuuluu kuiskutusta ja viimein ääneensä: »Mennää sinne kinkelisä, kon selvänäkin.» Jussi kuiskaa Heikille: »Mennään ny pois, kon ne huomaa, että ollaan ryyypysä.» Mennessään tanhuua ristiraitille päin hyräilee Heikki:

»Nikutin ja nakutin sun ovesi takana,
Vaikk' et sä, plikka, kuullu.
Vai ekkö sä, plikka, sen koijaripoijan.
Sun ovvees avvaavan luullu.»

Kun miehet huomasivat toistenkin nuorien lähtevän pois mallassaunasta, menivät he kotiinsa. Mallassaunaan jäi vaan muutamia tyttöjä malturin kanssa lopuksi yötä lisäämään puita pesään tarpeen mukaan ja sekoittamaan imeliä.

Imeliä ja maltaita tehtiin vähintään yksi saunallinen kumpiakin, mutta tavallisesti 5—6 saunallista, riippuen viinankeitosta; sahdiksia tarvittiin vuosittain aina sama määrä. Viinakset ja sahdikset jauhettiin ennen vanhaan käsikivillä, mutta myöhemmin tuuli- ja vesimyllyissä karheiksi jauhoiksi.

Ryyniä tehtiin jouluksi niin paljon, että ne kestivät koko talven, varsinkin sitte kun niiden valmistus toimitettiin tuulimyllyssä. Tuulimyllyssä oli tavallinen »käsitamppi» (huhmari) sijoitettuna sivuseinälle, johon kostutetut ohrat tai kaurat laitettiin. Tampissa olevan puun (»pulkini») nosti myllyn akselissa oleva vahva naula ylös joka kerta, kun akseli pyörähti ympärinsä. Kun ohrat tai kaurat olivat tampissa siksi, että kuoret lähtivät pois, muutettiin toisia jyviä sijaan ja nämät pohdettiin pohtimella kuorista ja tomusta puhtaaksi.

Tärkeimpiä joulutarpeita olivat *kynttilät* ja »*plusit*», jotka valmistettiin »kiiratusta» talista. Tali sulatettiin padassa varovasti, ettei siihen valkea päässyt, »kynttilätikut» haettiin »kokkosta» (ullakolta) alas, jossa ne tavallisesti säilytettiin vuo-

liaisen välissä, »kynttiläkirnu» ja »kynttiläloota» tuotiin kammiosta. Kynttilän sydämet oli jo ennen kierretty valmiiksi vahvasta puuvillalangasta jättämällä toiseen päähän silmus josta ne pujotettiin kynttilätikkuun. Sydämet talittiin, että ne riippuivat suorina tikussa. Yksityisiä kynttilöitä asetettiin neljä tai viisi joka tikkuun, mutta haarakynttilöitä ainoastaan yksi. Haarakynttilöitä tehtiin vähintään kaksi, tavallisesti kaksi- tai kolmihaaraisia. Kun tali oli padassa sulatettu, kaadettiin se kirnuun, mutta jos ei talia ollut koko kirnullista, lisättiin kiehuva varia, että tali nousi kirnun partaiden tasalle. Talia täytyi olla vähintään niin vahvasti, etteivät sydämet ensi kertoja kastettaissa ulettuneet veteen, sillä silloin tuli kynttilät »prätiseviä» ja »juoksevia». Kun tali oli valmiina kirnussa ja tikut sydämineen seinänraossa valmiina, kastettiin niitä järjestään laskemalla sydämet taliin, että tikku tuli laitain päälle, ja sitte äkkiä nostamalla ylös. Kirnu pidettiin kuumana »varin» avulla ihan täynnä ja jatkettiin kastamista siksi, että kynttilät tulivat tavallisen vahvoiksi. »Plusit» (kurkkulamput) valmistettiin eläinten kurkkutorvesta siten, että elukoita tappaessa otettiin kurkun kesi, joka toisesta päästä sidottiin kiinni ja toisesta oljella puhallettiin ilmaa täyteen sekä asetettiin tikkuun kuivamaan. Jos se tehtiin lankasydäminen sulasta talista, asetettiin sydän keskelle, nostamalla puikossa olevaa pyöreätä kiekkoa, jonka keskellä oli sydämen reikä, sitä mukaa, kun hiljaa kaadettu tali hyytyi. Mutta jos plusin sydämenä käytettiin liinaista riepua puupuikon ympärillä, ajettiin sen ympärille kaikki loppuhyyteet, huonommat talit y. m. Lapsille tehtiin tavallisesti pieniä kynttilöitä, ja he saivat usein niitä itse kastaa saadakseen käytännöllistä harjoitusta.

Kun isommissa taloissa oli 6 paria härkiä ja noin 10 »kalpea» sekä 7—8 hevosta, jolle »silppua» annettiin, tarvittiin joulun ajaksi suuret määrät *silpuksia*. Silpuksien survominen toimi-

tettiin riihenluhassa siten, että oljet levitettiin laattialle, survinlauta asetettiin niiden päälle ja survojat seisomaan laudalle. Kukin survoja survoi edestänsä petkeleellä oljet poikki pitkän laudan syrjää, jonka jälestä lautaa siirrettiin niin paljo, kuinka pitkiä silpuksia haluttiin. Valmiit silpuksot ajettiin »silpuskoppiin» eli kylkiäiseen, josta ne puoli- tai koko »kantokopilla» vietiin kotiin.

Pari kuukautta ennen joulua laitettiin erityinen karsina, tavallisesti vajan perälle, johon syöttösiat laitettiin lihomään. Noin puolet talon sioista pantiin syöttelelle, tav. 2—3 »porsasta», 1—2 »tallea» (toisella vuodella olevia), »kasattuja» (kolmannella olevia) oli harvoin, kahdesti »kasattuja» (neljännellä olevia) hyvin harvoin. *Syöttösiat tallettiin* aina joulun edellä siten, että sopiva »penkki» vietiin sikokarsinaan, sika väännettiin miehissä siihen kyljelleen, pistettiin puukko sydämeen ja veri juoksutettiin verikaukaloon, johon sitä ennen oli laitettu suoloja ja ruisjauhoja ja jossa verta sekoitettiin siksi, kunnes se jäähtyi. Kun kaikki siat oli pistetty, revittiin niskasta ja selästä pois paraat harjakset, jotka sitte käytettiin pellavaharjoiksi, suutarinharjaksiksi, tai annettiin harjuryssälle, joka niistä antoi: »neuloi, nauloi, nas-kalii, pirunpikkaa, pippurii, jeerestamenttii, kanverttii, tulikivitikkui, lakinlippui» y. m. Hevosella siirrettiin pienittyjä halkoja ja olkia sopivalle paikalle, jossa siat »korvettiin». Sitten sidottiin vitsoilla jalat yhteen, tanko pistettiin jalkojen väliin ja siat nostettiin rekeen, jolla vietiin korvettavaksi. Korvetessa poltettiin kaikki harjakset pois, kääntelemällä sika valkean päällä; sellaisista paikoista, joihin ei valkea sopinut, poltettiin olkien avulla harjakset pois, ottamalla olkiin valkea ja pitämällä sitä niissä kohden, mihin harjaksia oli jäänyt. Korvettua vietiin siat pirttiin kahden »pitkän toolin» päälle, jossa niistä terävällä veitsellä kaavittiin karvantyngät

ja noki pois, että nahka tuli puhtaaksi. Sitte leikattiin pää pois, sorkkuset väännettiin irti, jalat katkaistiin polven alapuolelta, maha ja suolet otettiin paareille leikkaamalla koko sika halki. Talit otettiin erilleen ja neulottiin ne ihrakakoksi, asettamalla runsaasti suoloja sisään, käytettäväksi kenkärasvaksi y. m. Maha ja suolet vietiin ulos, puhdistettiin ja pestiin, suolet käännettiin ja asetettiin veteen, kunnes tehtiin makkaroksi, mahapaita leikattiin kappaleiksi syntyksi keitettäväksi. Pää halkaistiin, korvat ja kieli leikattiin pois sekä laitettiin maksan, munuaisten, sydämen, sorkkien y. m. kanssa kiehumaan syntyksi. Kun nämät oli kypsäksi keitetty, otettiin siitä erilleen n. s. syltynrasva, jota käytettiin m. m. ulkonaisena rohtona. Syltty suolattiin syötäväksi ja käytettiin ilman eroitusta muuten, paitsi sorkat suolattiin erilleen ja säästettiin laskiaiseksi. Lihat leikattiin etu- ja takaneljänneksiin, sekä pitkin selkää leikattuun »selkäsiivuun». Rakot puhallettiin ilmaa täyteen olkipillillä ja asetettiin tikkuun kuivamaan seinärakoon. Kuivana ne hierottiin pehmeäksi ja käytettiin tupakka- ja rahapussina y. m. Harjaksista tehtiin pellavaharjoja sitomalla ne tuhan ja pihan avulla nuoralla ympärinsä ja asettamalla pihkakakku päähän lämpöiseen uuniin; mutta vanhaan aikaan oli sulatettupihka tuohisessa »harjasupussa».

Päreitten kiskominen oli hyvin tavallinen käsityö, niitä kun joka päivä tarvittiin. Mutta jouluksi tarvittiin niitä suuret määrät. Pari viikkoa ennen joulua oli niiden teko kaikkien miesten puhdetyönä, vaikka olikin talossa tavallisesti joku ruotiukko tai vaari, joka niitä teki päivätkin. Jouluksi valittiin pari kolme isoa hyvää pärepuuta, joiden tarvitsi olla isompia kuin tavalliset, että sai leveitä päreitä. Pärepuut pylkistettiin ensin pylkeiksi (kuva 1), halottiin »lohkoihin», joista sydänpuu otettiin pois, sekä halottiin »sorkaleiksi», jotka kannettiin pirt-

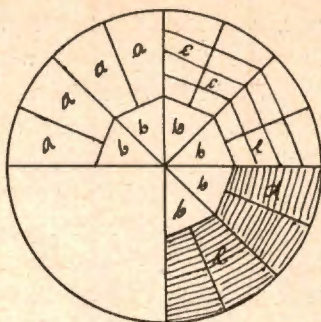
tiin ja halottiin »saleiksi» ja päreiksi. Kiskotut päreet sidottiin kerpoihin; siteenä käytettiin pärettä. Niitä päreitä, jotka laitettiin jouluna kattoon, ei laitettu kerpoihin.

Jouluvalmistuksiin tavallaan kuului *hevosten kengityskin*, sillä muulloin ei kaikkia hevosia kengitetty. Kengityksen toimitti seppä, joka tavallisesti oli vuosipalkalla, saaden sovittun viljamäärän vuodelta, tav. 15—20 kappaa. Hevoset tuotiin

yksi erästensä pirttiin kengitettäväksi. Kengittäissään seppä kertoi, mitenkä mustalainen hakkasi kaikki naulat kavion sisään, paitsi yksi tuli ulos. Silloin mustalainen tuumaili: kaikki muut meni hyvin, tuo yks tuli ulos. Sitte seppä asetti tavallisesti jalan pitäjälle hevosennaulalaskun. Jos ensimmäinen naula maksaa pennin, toinen kaksi, kolmas neljä, neljäs kahdeksan penniä j. n. e., mitä silloin hevosen kaikki naulat maksavat? Vielä kertoi seppä, mitenkä ennen ylämaasta tuli matkamiehiä, joiden hevoset eivät olleet ollenkaan kengitettyt, vaan oli niillä vakassa »viskari» eli »kärkiäinen», joka pistettiin kavion kärkeen, kun jäämatka alkoi. Kun jäämatka loppui, otettiin viskari pois, sillä sitä ei kulutettu kivissä tylsäksi. Silloin oli matkamiehellä tapa sanoa hevosten luiskahdellessa:

»Älä kapsa, karhun ruoka,
Ompas viskari vakassa.»

Vaikka seppä oli tärkein käsityöläinen maamiehelle, olivat kuitenkin jouluvalmistuksissa *suutari* ja *kraatari* tärkeäm-

Kuva 1. Pärepuun läpileikkaus:
a = lohot, b = sydänpuu, c = sorkaleet, d = saleet, e = kaapeimmat päreet, jotka eivät sovi kattopäreiksi.

mät, sillä nämät valmistivat »uuristettavat» jouluksi. Kun suutari tuli taloon, haettiin kotiparkkiset nahat käsille, »kokkosta» haettiin suutarinlauta ja nahkapihdit, emäntä toi työvaatteet, muut tarpeet oli suutarilla itsellään, tav. isossa, selässä kannettavassa nahkarepussa. Suutari levitti työkalunsa perimmäisen sivulasin eteen vaatien itselleen tilaa »sylen joka haaralle». Illalla täytyi emännän tuoda kaksi talikynttilää suutarin eteen, koska muuten kävi niinkuin eräässä talossa, jossa laitettiin vaan yksi kynttilä: suutari istui ja haukotteli sen ääressä laiskana, ja kun lopultakaan ei huomattu tuoda toista kynttilää, mestari virkkoi pisteliäästi: »Tuokaapas toinenkin kynttilä, että mä näen — tupakoida». Jalkineita käytettiin miehillä pikisaumaisia ja »pumpsattuja» saappaita, »ruojuja» (pieksuja) sekä »tohvelia» eli »avosuita», naisilla »pikisaumaisia» ja »käätyjäpieksuja» (tavallisia kenkiä) sekä käätyjä avosuita eli solkikenkiä. Ainoastaan vanhat ihmiset muistelevat naisten pieksuja, joihin hyvin korkea korko tehtiin puunoksasta ja siihen lohkaistusta laikasta kiinnitettiin kengänpohjaan. Kun uudet jalkineet olivat valmiit, tuotiin vanhat kenkärajat korjattavaksi, samoin hevosten kalut. Suutarintyöhön kuului usein satulain laitto, joista varsinkin sivuttain istuttava naistensatula (selkänøjalla varustettu) oli suuritoinen.

Samaan aikaan suutarin kanssa oli talossa usein »kraatari», joka verasta laittoi »sortuukit», polvihousut y. m., sarsista tavalliset pyhävaatteet. Lammasnahoista jokapäiväiset »päälisemättömät nahhaat» ja »pyhäpäiväiset pääliselliset nahhaat». Säämiskäiset polvihousut oli vaan vanhoilla jälellä. Lastingista tehtiin liivit ja topatut kaulavaatteet, viheriästä sarsista joka miehelle ihopaita y. m.

Jos ei ollut lämmintä »pränniä» talossa, laitettiin joulun edellä *viinankeittoa* varten »trankki» happanemaan pirttiin kaksipohjaiseen tiinuun. Mutta jos seuraamme, mitä ennemmin

kerrotuista Etu-Seppälän mallassaunan tuotteista valmistetaan, emme täällä löydä pirtistä mitään viinan valmistushankkeita. Noin kuukautta ennen joulua oli jo Seppälän »prännisä» valmistettu viinakset, puolitynnyriä imeliä ja »panni» kaurajauhoja isoon tiinuun käymään, josta se käymästä lakattuaan ajettiin vieressä olevaan »kakspohjaseen», ja oli trankki jo kaksi viikkoa ollut tässäkin astiassa. Sentähden olikin Seppälän vaari kammiosta hakenut viinapannun hattuineen ja piippuineen pränniin, jossa piippu- ja sikunatynnyri y. m. astiat olivat. Asetettuaan piiput piipputynnyriin ja täyttämällä sen lumella ja jäällä sovitti hän sen niin, että pannun hatun piiput muurissa olevan aukon läpi sopivat tynnyrin läpi käypiin piippuihin. Sovitettuaan pannun haahloissa tavallisen korkealle piippuihin nähden, ajaa vaari trankkia pannuun ja virittää valkean alle. Sitte hän ottaa »lavanteen», jolla sekoittaa pannua, ettei viina tule pohjaan palanutta. Vähän aikaa kiehuttuaan alkaa pannu ryösätä. Silloin vaari veistää kolme koivunlastua pannuun, ettei viina pohjaan pala, vähentää valkean pannun alta, asettaa hatun paikalleen, käärii märän rievun pannun suun ympärille ja asettaa piippujen alle kattilan, johon »sikuna» alkaa juosta lirittää. Kun sikunaa on aikansa juossut, ottaa vaari sitä pienellä »varsikupilla» (puupikarilla) maistiaisiksi; jos se maistuu vedelle, lopettaa hän keiton ja kaataa pannusta sakat pois ajaen uutta »trankkia» sijaan. Tällä tavalla jatketaan keittämistä niinkauvan, kun trankkia piisaa. Täten keittämällä saatu sikuna on pahanmakuista; siitä saadaan viinaa vasta »klaaraamalla». Sentähden ajaakin vaari nyt isolla »kuparikuupalla» sikunaa pannuun ja tukkii ruisjauhotaikinalla pannun suun ja torvien jatkokset, sillä nyt ei saa höyryä mennä hukkaan. Kun viina alkaa tippua piipuista, asettaa vaari ruisleivän, josta kuori on pois veistelty, kattilan päälle ja sen päälle koivuhiihiä, että viina tulee kirkasta. Kun pannusta

vaarin mielestä oli tullut viinaa tarpeeksi, antaa hän sitä tippua päretikulle, josta koettaa, vieläkö se palaa. Jos ei se enää palanut, lopetti hän keiton ja muutti uutta sikunaa pannuun. Valmiin viinan laittoi vaari suuriin »mahapuloihin», jotka säilytettiin jyväaitassa tai »kammiossa» (luhtien alla olevassa ruoka-aitassa). Jos viinaa »klaaratessa» joku vieras sattui tulemaan kyökkiin ja »haisti viinan käryn», sai hän »hikiäisiä» eli »maistiaisia». Kun Seppälän vaari viimeistä pannullista »klaarasi», tulivat Pikku Jussi ja Ullan Heikki »pränniin». Hyvää ehtoota toivotettuaan, sanoo Jussi: »Ny me osasimme hyvään aikaan, kun tultiin juur maistiaisille; tairatte hiotella toista tooppia kapasta?» »Ei o näi huonosti tullu vielä koskaan sano, koskaan sano, mutta täytyyhän sitä maistiaisia antaa sano, antaa sano», vastaa vaari ja tarjoo puupikarista miehille viinaa. »Ei tää o sauhukasta, kyllä tätä maistaa passaa,» sanoo Jussi, ja Heikki jatkaa: »Kyllä tää on terveellistä, kon sen juo vereksensä eikä juo järkeensä.» »Viina se on paras herkku papillekkien sano, papillekkien sano», lisää vaari. »Kyllä se on paras herkku kikkillekkien, mutta monet pillaa sen sillä, että jättää tekemättä», jatkaa Jussi ja sivumennen kysyy vaarilta: »Menneeköhän teidän haltiat jouluna vieraisiin?»

»Ompa ne hankkinu sano, hankkinu sano», vastaa vaari.

»Mitähän vaari meinais, jos me tultas teille vähä leikkiin, annettas teillekkien suu karvaaks», kysyy Jussi.

»Konnette kulje kinkelisä sano, kinkelisä sano», vastaa vaari.

Tyytyväisinä samaansa lupaan lähtevät miehet hakemaan toisia »poikia», sillä samana iltana pitäisi opetella »tapanilauluja» ulkoa ja laittaa miekat y. m. valmiiksi. »Himmeliens valmistus» toimitettiin »pakarissa» tai saunassa puhdetöiksi. Kun tytöt saivat »ehtoaskareensa» tehdyksi, he ottivat päreit ja olkia kainaloonsa ja menivät saunaan. Täällä pantiin pärelvalkea muurinrakoon ja leikattiin oljista yhtäpitkiä solmut-

tomia pätkiä, sitte otettiin ihoista lankaa, sekä istuen pärelvalkean ympärillä pujotettiin olkia lankaan joko imemällä tai tähän vierestä otetulla pienellä oljella pujottamalla lanka läpi. Tavalliseen lyhtyyyn menee 12 olkipätkää. Tavalliseen himmeliin esim. 6 lyhtykerrosta eli 91 lyhtyä. Himmeliä tehtiin tavallisesti kolmea lajia: tavallisia, »tolppa»- ja »lyhtyhimmeleitä». Kun lyhdyt oli sidottu himmeliksi, leikeltiin värillisistä papereista kapeita nauhoja, jotka rypytettiin ryppypaperiksi ja asetettiin himmelin alempiin lyhtyihin riippumaan pitkinä nauhoina. Myös tähtiä, ristiä, herttoja tehtiin väripaperista himmelin ympärille. Paraan loiston sille kuitenkin antoi »klittermessinki», jota käytettiin samalla tavalla kuin väripaperia. Varsinkin lyhtyhimmelissä kimalteli »klittermessinki» kynttilän palaessa hyvin kauniisti, jos sitä oli ryppynauhoina ja tähentinä himmelin ympärysoljissa.

Tupakkienhakuu täytyi miesten pitää huolenansa välitöinä ehtooupteilla, sillä niitä hakattiin monta hakkurillista valmiiksi muurin päälle »tokkosiin» (tuohiropeisiin) kuivamaan, että jouluna sai tarjota »nurkan»- tai »navetantakusia» »joulunkatsojille». Sillä jouluna täytyi kaikille tarjota edes tupakkaa ja sahtia; viinaryyppy ja kakon pytky tarjottiin harvinaisemman vieraan vastaanottajaisiksi.

Makkaroita tehtiin jouluksi tavallisesti »veri»- ja »kryynimakkaroita». Verimakkaroihin tehtiin »syönnös» verestä ja karheista ruisjauhoista (»makkaruksista»). Ryynimakkaroihin, jotka tehtiin siansuolista, käytettiin ohranryynejä, jotka keitettiin sakeaksi puuroksi. Makkarat täytettiin samassa kaukalossa, jossa syönnös oli; käsin ajettiin syönnöstä »makkarasarven» avulla suoli täyteen. Sen jälkeen suolen pää tukittiin »makkaratikulla», joita pojat edeltäpäin olivat valmistaneet saadaksensa lämpimäisiä (»stiitiäisiä»). Kun makkarat oli täytetty, ne kypsennettiin uunissa joko oljilla tahi »tokko-

sisää». Jos syönnöstä oli enemmän kuin suoliin tarvittiin, pantiin se tuokkosiin paistumaan »kroppanaksi».¹⁾

»Sahdin» teko vei yhden »joulunalasista» päivistä perheenemänniltä. Joulusahdissa ei säästetty sahdiksia, kun niistä sakka jäi karjalle ja sioille. Tavallisesti käytettiin 10—15 kappa maltaita ja imeliä sekaisin. Sahdiksien kastaminen toimitettiin niin kuumalla vedellä, että kolmasti sieti sormella kiertää ympäri pataa, eli sellaisella, joka juuri rupesi »sammeilemaan», s. o. jossa alkoi »kipinöitä» nousta pohjalta pinnalle. Kun jauhot oli vähitellen kastettu, keitettiin vettä lisää, että »vierrettä» tuli tarpeeksi. Sitte tehtiin sija kuurnaas asettamalla puusta tehdyt harkot pohjalle, niiden ympärille marjaisia katajia, ja päälle olkia (ja »pavun varsia», jos kaunistaa väriä haluttiin) sekä rikotuita »katavanmarjoja», ellei niitä ollut jo vierteeseen keitetty; päällimmäiseksi olkia, joiden päälle »sakka» ajettiin. Sitte ajettiin vierre sakan päälle, josta se hiljalleen »uitettiin» kuurnan alla olevaan saaviin. Sakka virutettiin kiehuvalle katajavedellä. Valmiiseen vierteeseen laitettiin humaloita tarpeen mukaan. Sitte otettiin vierrettä kiuluun, »käyte»²⁾ kaadettiin sekaan »kokiameksi» ja asetettiin lämpöiseen paikkaan käymään. Kun »kokian» kävi, kaadettiin se vierteen sekaan ja kirkastiin kovasti: »Hei!» Kun sahti oli käynyt, ajettiin se »torokiululla» tai »kaljatrattilla» tynnyriin, jonka »pruntti» sulettiin jauhotaikinalla. »Hiivat» (=humalat) siivilöitiin pois sahtia tynnyriin laittaissa asettamalla katajan oksa kaljasuppiloon. Valmiina säilytettiin sahti kellarissa.

»Joulukakkojen»³⁾ leipominen toimitettiin tavallisesti Tuo-

¹⁾ Myös verileivät leivottiin joskus makkarain kanssa, mutta tavallisimmin happamain leipäin kanssa.

²⁾ Käyte säilytettiin pullossa, sillä täälläpäin ei käytetty »vatuuksia» eikä »taikinahtaria», kuten Keski-Hämeessä.

³⁾ Kakon muoto oli sama kuin »varikon» ja »vahvan» »kakon», mutta pienempi.

maan päivänä, »vahvat kakot» ja »varikot» oli jo ennemmin leivottu. Kakot tehtiin ohrajauhoista käyttäen liemenä rieskaa, piimää t. m. »lehmilloista», jos vaan suinkin riitti. Kun taikina sotkettiin kaukaloon, siveltiin se jauhoilla ja siunattiin tekemällä käden syrjällä risti keskelle taikinaa. Jauhoja ei saanut varistella »maahan» (=lattialle), sillä vanhat sanoivat: »Se on ninkon verta lumella olis.» »Kokian» laitettiin ennen taikinan sotkemista sekoittamalla jauhoja »käytteeseen» ja asettamalla se lämpöiseen paikkaan »nousemaan». Kun kakot oli leivottu ja »kypsennetty», annettiin lähimmille naapureille »lämpymäiskakko», sillä vaikka naapurissa leivottiin samalaisista jauhoista, oli sentään »toista toisen vehkanenkin». Kakkoja kutsuttiin myös »rieväksi» sekä »rieväkakoksi». Jouluksi kaikki koettivat saada »rieväkakkoo» itselleen, eli niinkuin eräs hierojamuija sanoi: »Voi rievänkakon kans', se on ni hyvää, ni hyvää, ett' oikeen, enkä mä juhlaani (joulu) kakota olis, vaikka.»

Lihojen palvaaminen toimitettiin tavallisesti leipomisen yhteydessä, kun lihoja palvattiin uunissa. »Lihakouru» oli jo saanut sijaansa peltisen lihapannun, joten palvaaminen oli paljo helpompi tehdä, kun ei tarvinnut pelätä kourun palamista. Samoin ei enää paistettu kokonaista porsasta aattoillaksi, vaan tavallisesti »sianneljännes», joka kokonaisena suuressa puukupissa vietiin pöytään aattoiltana. Myös saunassa palvattiin lihoja n. s. »sauhupalvussa», varsinkin jos niitä aiottiin säilyttää pitempi aika.

Aatonaatto ja aatto.

Ilman ennustukset. Huoneitten peso. Päreitten kattoon laitto. »Klasien» teko kattoon. Ruokien valmistus. Olkien kerjuu. Olkien ja silpuksien haku. Vaatteiden kaulaaminen. Heinien haku. Vihtomassa käynti. Vaatteiden uudistaminen. Olkien laitto laattialle. »Toussuminen». Ehtoollinen. Virsien veisaaminen. »Nahan pehmitys». »Harakan pyssy». »Karhun koina». »Tukinnosto». »Kerjäläispussin sitominen ja nosto». »Saappaan paiskaaminen». »Jouluneitiä». »Suutarin silmän puhkaseminen». »Kukon kenkitys». »Krapun salvaminen».

Jos jouluaattona oli tuuli pohjoisessa, tuli hyvä vuosi, mutta jos se oli etelässä, tiesi se tautia; jos taas oli tyyni, tuli hyvä ruisvuosi, samoin kuin siitäkin, jos joulu osui »uuren kuun päälle». Jos jouluna oli hyvä ilma, ei sinä talvena tallukasta tarvinnut.

Aikaisin aatonaattoamuna alotettiin *huoneitten peso*. Jos miehet sanoivat, etteivät he laita päreitä pirtin seiniin, täytyi pestä orsiin asti seinätkin, vaikka tavallisesti huoneitten pesulla tarkoitettiin laattia pesua. Kun ensin oli päreoret otettu alas pestäväksi, »kravattiin» pitkävartisella luudalla noki välikatosta pois, sitte pestiin »jakohirsi» sannalla ja kuumalla vedellä, samoin päreoret, jotka asetettiin paikalleen päreitten laitto varten, vahvemmat ison permannon kohdalle pitkinpäin, heikommat, »sapilaan» vahvuiset, »lavan alle»¹⁾ poikkpäin. Oviseinässä oleva »kirveshäkki», peräseinässä oleva

¹⁾ Eroitettava lavonalustasta, joka oli saunassa.

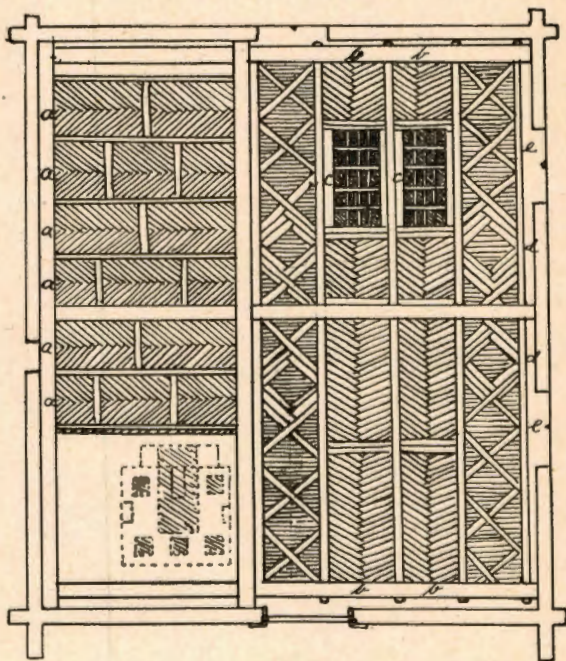
»lusikkahäkki», peränurkissa olevat »nurkkalaudat», muurin vieressä oleva »sukkaorsi» ja »muurinpenkki» sekä lavan alla seinässä oleva »akkunалуuku» pestiin sannalla puhtaaksi. Sitte pestiin pöytä, pitkätuoli, penkit, tuolit, sängyt, pihti, kaulauslaudat sekä kaikki muu talouskalusto.¹⁾ Sängyistä vietiin »vällyt», »tyyny», »raidit», »alusvaatteet», »rökelit» ja oljet pihalle. Kun kaikki kalusto oli pesty, pestiin viimeiseksi laattiat, ensin »pirtti», sitten »pakari» ja »porstoo». Laattian peso toimitettiin »tuohivihkolla» tai »tanokkaalla» sannan kanssa »tryykäämällä», kun se ensin oli »liotettu» kuumalla »varilla»; viimeiseksi virutettiin kylmällä vedellä. Huoneitten peson ajaksi saivat lapset ja joutilas väki mennä saunaan ja siellä tehdä päreitä tai muita pieniä töitä. Lapsille tekivät miehet päreakkut, jos olivat »korreesti», eivätkä »tenstäneet». Pojat tekivät itselleen sydänpuiset »voiveittet» ja kolmihaaraiset »teikit», joilla lihaa syötiin. Lukemaan opettelevalle pojalle tehtiin »korree kirjatikku». Jos pojat oli »turannia», annettiin niille »jouluporsaita» koivuisella »kutsalla» eli laitettiin »Koivuniemen herra Sapaniemeen syyniä pittää». Vanhemmat miehet katkoivat päreitä, jos pirtin kattoon aikoivat panna lyhyet päreet n. s. »lohen purstolle»²⁾, tai valmistivat sydänpuusta »joulukiehkuran», »jouluaurinkon», tai »joulukeyhkyksen»³⁾ pirtin kattoon, eli, jos aikaa riitti ja lapset olivat »korreesti», tekivät niille »kylmän sepän», »narrin präikän», »pikisirkan», »villikissan» t. m. »lasten korreen». Lopuksi tekivät miehet lisää kynttiläpäreitä, joihin kynttilät asetettiin seinänrakoon palaamaan. Ehtoopäivällä, kun pirtti oli kuivahtanut, toivat mie-

¹⁾ Ainoastaan [taikinatiinu, kaukalot, leipilaudat, leipilapio, siis yleensä leipomiskalut jätettiin pesemättä.

²⁾ Myöskin »mettäksen pyrstölle» asetettaessa eräs kertoja sanoi käytetyn lyhyitä päreitä, mutta ei muistanut, miten ne asetettiin.

³⁾ »Joulukyyhkynen» (»ilaisen sanoman» tuojana) laitettiin pöydän keskikohdalle.

het isot läjät päreitä sinne ja alkoivat niitä laittaa kattoon (kuva 2). Päreitten laitto alettiin perältä ja laitettiin ne erilaisiin kuvioihin: »hauenkuonolle», joka oli yleisin koristelumuoto, »mettäksen pyrstölle», »lohen pyrstölle», »särjen suomuk-

Kuva 2. Päreet pantuina pirtin kattoon (nähtyinä alhaaltapäin):
a = hauenkuonoa, b = lohenpyrstöä, c = »klasit», d = vaikeampia ruutuja, e = helpompia ruutuja.

selles», »ruutuun» y.m. Laitettiinpa päreet minkälaisiin kuvioihin tahansa, tehtiin aina »klasit»¹⁾ kattoon »pitkääntoolin» l. »pöytätoolin» (rahin) kohdalle, siten että »plyijyt» tehtiin pä-

¹⁾ Viimeksi käytetty »Ilonmaassa» Tyrvään ja Punkalaitumen rajalla.

reestä ja ruutuina oli musta välikatto. Muuten peitettiin koko katto päreillä, ettei välikattoa näkynyt kuin »klasista». Kun päreet oli saatu kattoon, tuotiin himmelit ja ripustettiin pöydän kohdalle, sekä, jos miehet olivat tehneet joulukiehkuran t. m. s., ripustettiin nekin himmelienviereen perälle. Miesten laittaessa päreitähän kattoon laittoivat »vaimoväet» ruokia ja viimeistelivät lapsille valmistamiaan »uuristettavia» aattoillaksi. *Ruokia laitettiin* niin paljon, että ne kestivät neljä joulunpyhää. Tavallisimmat ruoat olivat ryynipuuro, tavallinen ja »tokkosissa» paistettu, »kärstys» (keitettyä sianlihaa), räätikäsvoi, tavallinen ja »tokkosissa» paistettu, verimakkara, ryynimakkara, tav. »tokkosissa» paistettu, pari lajia palvattua lihaa, joulujuusto, »perunaloota», »palvattu sianliha», »pannukakko», »mohvit» (vohvelit), köyhemmissä paikoissa naurislohon ja naurispuuro y. m.

Köyhemmissä mökeissä, missä ei omin avuin saatu välttämättömiä ruokia jouluksi, lähetettiin lapset pyytämään »joulunapua». Myös jouluolkia kävivät lapset pyytämässä »pienen lyhteen, että saivat jouluna toussua päin yhteen».

Karjanruokaa tuotiin kotiin niin paljon, että kesti »yli pyhien». Olkia riihiladoista, ruumenia ja silpuksia ruumen- ja silpuskopeista, lehtikerppoja »lehtiroutoista» (haasioista) lampaille. Hakoja hakattiin niin paljon, että niitäkin riitti pyhiksi lehmi-, härkä-, mulli- ja lammassnavettaan, sillä joulun välipäivinä ei kirveellä katkaistu puita tai hakoja. Noin kuusi lyhdettä olkia avattiin jouluoljiksi ja pöyhittiin niistä tomu pois.

Vaatteiden kaulaamisen otti joku naisista tehdäkseen. Sitä varten tuotiin pirttiin kaikki pesuvaatteet, joita jouluna tarvittiin, ja »kaulattiin» pitkällätuolilla siten, että vaatekappale levitettiin pöydälle, kostutettiin huiskimalla huiskalla vettä, sekä kierrettiin piukkaan kaulauskapulan ympäri, jonka jä-

lestä raskaasti kaulauslaudalla kaulattiin. Kaulatut vaatteet, pöytäliinat y. m., asetettiin valmiiksi aattoa varten tav. »pakarin» pöydälle. Sukat pidettiin »sukka»- eli »suukopassa» lavan alla seinässä. Kun miehet vielä laittoivat kaikki hevoskalut valmiiksi ja hakivat kaikki kellot, mitä talossa löytyi, lehmien ja härkienkin kellot, aisoihinsa ja luokkiinsa valmiiksi seuraavaa aamua varten, oli kaikki aatonaaton toimet tehty.

Jouluaaton vietosta saamme paraiten käsityksen seuraamalla sen kulkua Etu-Seppälän talossa. Muun väen sikeimmillään nukkuessa aattoamuna, kellon lyödessä kaksi, nousi vaari ylös, meni talliin heittämään hevosille heiniä, asetti »helleet» (talviaisat) vajasta oman työrekensä eteen, heitti pari »vittaköyttä» rekensä »karikoitten» päälle ja meni pirttiin kaimamaan koukulla pesästä hiilen, jolla sytytti päreen pihtiin. Isäntä nyt peräsängyssä havahtuu ja nousee ajelemaan miehiä ylös. Mennen miesten sängyn viereen sanoo: »Nostakaas, poijaat, se pää pystyy, josa silmät o.» Vaari lisää: »Ne tänaikaiset nuoret sano, nuoret sano, makkaa päivästä päivään — röyhli seinästä seinään sano, seinästä seinään sano.» Kun miehet kömpivät ylös, huomauttaa isäntä: »Koittakaa saada hevoset asseisiin, täytyy kahresti kumminkin hakkee heiniä, jolse härkiä panna iestäin.¹⁾ Härkä-Kalle²⁾ saa ottaa orriin.» — »Muis-takaa, että tänään on laiskan ämmän työpäivä, ettette viimesenä lähre.» — Samassa alkaa tanhualta kuulua kellojen helinää toisten talojen hevosten mennessä heinien hakuun. Kellojen helinässä kuuluu laulu:

»Koittelin rikkaita, koittelin köyhiä,
Koittelin molempia vaa' —
Hailialaa laulaa saa', —
Koittelin molempia vaa'

¹⁾ Parihärillä ajettiin iestettyinä.

²⁾ Erotukseksi toisista Kalle-nimisistä miehistä, jotka eivät aja-neet härillä.

Siittä mä tulin tuntemaa,
 Että köyhät on rakkaampia vaa' —
 Hailialaa laulaa saa', —
 Köyhät on rakkaampia vaa'.» —

»Se on Pikku Jussin ään», sanoo renki Kalle, ja hyppää otamaan »porstoon» nurkasta »vuodikkaitaan»¹⁾, jotka pidettiin yöt ulkona jäätyessä, etteivät kuivaneet. Laitettuaan niihin sängystä olkia lisää, sieppaa sukkaorresta »lumisukkansa» ja »hipulinsa»²⁾ ja vetäsee kaikki joutuin jalkaansa toisten miesten kiirehtiessä mukaan. Saatuaan jalkineensa jalkaansa, otti hän nahkaliivinsä ja takin yllensä sekä viimeiseksi rohtimisen mekon (n. s. »pussimekon» l. »tölkin») niiden päälle. Kun naulasta sieppasi nahkalakin päähänsä ja »muurin ottalta» »rasat» käteensä, oli hän ulkona, ennenkuin Pikku Jussin laulu lakkasi kuulumasta. Juoksujalassa tulivat toisetkin miehet laittamaan »asseisiin» hevosiansa. Vaikka vaari oli vanha mies, ehti hän toisten mukana yhdessä lähtemään. Kun samalla naapuritaloista, Erkkilästä ja Uotilasta, lähtevät hevoset heinien haakuun, tulee pitkä jono, noin 15 hevosta, kaikilla kellot ja kulukset. Toisten hevosten perässä on »heinähäkit», toisilla työreki. Miehet seisovat häkissään tai re'essä ja koettavat sivuajamalla saada tietoa, kenen hevonen on »paras travvaan». Heti kylän tanhuan suussa kuuluu ensimmäisestä re'estä laulu:

»Älkää te pellääkkö, tän kylän poijaat,
 Minulta plikkojanne,
 Pittää saatte ne puolestani,
 Jos ne on omianne.
 Tän kylän ämmän kieli se pella,
 Ko haavan lehti puusa.
 Hulivilitroikki vaivanen,
 On joka ämmän suusa.

¹⁾ »Koiikkaat» eli »karviaiset», myös »kurpposet».

²⁾ Lyhyet sukut (»teräset»).

Tällaisen poijaan tarvittis olla
 Nin korista komeasta,
 Ette se henttukan sannoo saa,
 Että hoitelen köyhän lasta.» —

Kun ei heti kuulunut jatkoa, alettiin toisesta reestä uusi laulu, johon samoin kuin ensimmäiseenkin toisetkin miehet yhtyivät:

∴: »Raita kasus rannalla ja,
 Mutt'ei kasva paju, ∴:
 Selvänä poika o hiljainen,
 Mutta juovuksisa raju.

∴: Raita kasus rannalla ja
 Tuuli latvan taitti, ∴:
 Kuurentoista vanhasta
 Ämmä tyttärensä naitti.

∴: Raita kasus rannalla ja
 Yli muita puita ∴:
 Minu' henttuni kaunis on,
 Se on kaunihimpi muita.»

Kun laulu loppuu, huudetaan ensimmäisestä re'estä perässä tuleville: »Mihinkäs mennään Tapania pittää?» Joku kuuluu vastaavan: »Sannoovat Seppälän antaneen luvu'!» Seppälän renki Kalle vastaa: »Meirän haltiat mennee vieraisiin.» Vaari reestään lisää: »Mulle ne lupas tuora suun auvvausta sano —».
 »Vaari kuuluu antaneen luvan» — huutaa Kalle taas, kun samassa kajahtaa eräästä reestä laulu:

»Plikkoja tarttee hakkeen mennä,
 Rallallei ja hakkeen mennä,
 Kylistä kaukaisista,
 Ja kylistä kaukaisista.
 Ei ole enää tän kylän plikkain,
 Rallallei ja tän kylän plikkain,
 Päälle luottamista,
 Ja päälle luottamista.

Viinan juon minä verekseni,
 Rallallei ja verekseni,
 Ja ^volutta ilokseni,
 Ja olutta liokseni.
 Em minä ota tota jolsaa plikkaa,
 Rallallei ja jolsaa plikkaa
 Tunnon tuskakseni,
 Ja tunnon tuskakseni.»

Jätämme heinäin hakijat ja palaamme Seppälään nähdäksemme, mitenkä »vaimoväet» hääräävät juhla valmistuksissa. Pakarissa on kova kiire ruokien laittamisessa, ja sitäpaitsi on emännän laitettava »kyläkakoksi» pari »pannukakko» ja »mohveja». Saatuaan pannukakot valmiiksi, ottaa emäntä liinan, levittää sen pöydälle, asettaa »varikon» ja »rieskan» liinalle, niiden päälle pari pannukakkoa ja »mohvia» kymmenkunnan, päällimmäiseksi pari juustoa, sekä sivulle pari palvattua lampaan jalkaa, jotka solmottuna nyytiin vie »kyläkakoksi» vieraisiin mennessään. Isäntä menee aittaan, täyttää pienen »plakkaripullonsa» ja isomman »eväspullon» viinalla matkaeväiksi. Emäntä hakee luhdistä isännän »nahhaat» (turkit) ja matkavyön, verkavaatteet, kaulasilkin¹⁾, »tikkurit» (lapaset), pitkät sukat y. m. vaatteet, sekä sitte omat vaatteensa. Isäntä kantaa jouluoljet pirttiin lämpiämään, kolme lyhettä kummallekin puolen pirttiä, emännän juostessa sillä aikaa Priita Maijaa käskemään »kotolaiseksi». Priita Maija tultuaan sai hakea kaikille miehille uudet vihdat saunaan valmiiksi ja lämmitää saunavettä ajamalla saunan pesästä kuumia kiviä vesi-saaviin. Isäntä ja emäntä vaihtoivat vaatteensa, jonka jälkeen isäntä valjasti hevosen. Käydessään »hopottamassa» emäntää lähtemään täytti isäntä rakkopussinsa ihan täyteen matka-

¹⁾ Mustan silkisen kaulahuivin, jonka päälle paidan kaulus käännettiin.

tupakeilla, otti hopeahelaisen »syöskummi-» (merenvahä-)piip-punsa, ja vihdoinkin pääsivät lähtemään, vaikka emännän täy-tyikin pari kertaa palata tärkeitten sanomisien tähden. Kun Priita Maija oli emännän määräämät työt toimittanut ja mie-het palanneet toistamiseen heinäinhaku-matkalta, alettiin *hankkia vihtomaan*.¹⁾ Kun miehet pirtissä olivat riisuneet vaatteensa, menivät he paitasillaan saunaan. Priita Maija miesten lähdettyä levitti valkoisen pöytäliinan pirtin pöytään, toi pöydälle kaikille puhtaat tai uudet alusvaatteet ja kiirehti saunaan, että ehti toisten naisten kanssa riisua siksi, kun mie-het lavolta alas tulivat. Kun miehet olivat vihtoneet, pesivät naiset heidän päänsä ja selkensä. Vaikka vielä oli täysi päivä, pidettiin saunassa sentään pärevalkeata, eikä sitä saanut laskea sammumaan, koska silloin tultiin pian »hassaamaan». Tämä pelko oli syntynyt vanhasta tarinasta, joka kertoi vanhanpiian »Margareetan» aina jääneen viimeiseksi saunaan. Mutta ker-ran jouluaattona tapansa mukaan jäätyään viimeiseksi ei häntä kuulunutkaan takaisin, ja kun mentiin katsomaan sekä saunan ovelta kysyttiin: »Onko siellä Margareeta?» kuului pimeästä saunasta vastaus: »Margareeta hassataan, Margareeta has-sataan!» Sentähden ei kukaan uskaltanut hassaamisen pelosta jäädä viimeiseksi vihtomasta lähdettyä.

Vihtomasta tultua laitettiin kaikki, mitä »uuristettavaa»²⁾ oli *ylle*. Toisilla oli paita, toisilla sukat, toisilla kaikki vaatteet, paidasta alkain jalkineisiin saakka. Sitte miehet levittivät ol-jet (joulurehut) laattiaan, vaarin ja Priita Maijan laittaessa kynttilöitä valmiiksi jalkoihin ja päreisiin. Pihti sai »rehujen» ajan olla »porstoosa». Kun oljet oli levitetty, otti vaari olkia

¹⁾ Saunomassa käytiin ainoastaan joulunaattona näin aikaisin, vaikka muuten saunottiin joka ehtoo, useissa paikoissa pyhäehtoi-sinkin.

²⁾ Kaikilla täytyi olla jotain uudistettavaa eli joku uusi vaate-kappale.

käteensä ja heitti kattoon. Niin monta olkea, kuin tarttui päreitten väliin tai päreitten ja orren väliin, niin monta pystyä rukiita tuli seuraavana kesänä. Toiset miehet seurasivat vaarin esimerkkiä leikin vuoksi. Nuorimmat alkoivat »olkia pehmittää» »*toussumalla*». Ensin toussuivat he tavallisesti¹⁾, mutta sitte painoivat he päänsä rintaansa, pyörähtivät ympäri niin monta kertaa kuin tila salli; sitä kutsuttiinkin »ympäri toussumiseksi». Puita oli muurin nurkassa valmiina; niistä laitettiin pesään valkea. Vaari haki aitasta pienellä »mahapullolla» viinaa ja asetti pullon ja hopeapikarin pöydälle, johon vaimoväet toivat sahtituopin. Sitte alkoivat vaimoväet kantaa ruokia pöytään. Puulautanen ja lusikka asetettiin kaikille, jotka kykenivät pöydältä syömään; pari pienempää sai syödä »läpitooilta»²⁾, johon heidän omat kastamansa pienet kynttilät asetettiin palamaan. Vaari otti pesästä tikkuun valkean ja sytytti keskellä pöytää olevan »plusin», pöydän päissä olevat kolmihaaraiset kynttilät, perä- ja sivuseinillä päreissä olevat kynttilät sekä viimeksi kaksi »muurinottalla» olevaa kynttilää. Kun lapset vielä olivat sytyttäneet »lyhtyhimmeliinsä» kynttilän, oli joulukuun ovella. Kun valkeat oli sytytetty, *istuttiin pöytänsä*. Vaari meni pöydän taakse leikatakseen suuressa valkoisessa puukupissa pöytään tuotua palvattua sianjalkaa, sitte kun syödessä lihan vuoro tuli. Nyt hän ensin ehdotti Priita Maijalle: »Sinä Priita Maija olet nuorempi, sano, nuorempi, sano, ninkon veisaamaan sano.» — »Sen verran veisaa kuka hyvänsä», sanoo Priita Maija ja ottaa virsikirjan, josta veisataan: (v. v. k. 111: 1 v.

¹⁾ Tavallisessa toussumisessa istui toinen toisen koukistettujen jalkain päälle; pitäen toinen toisensa käsivarsista kiinni heittivät vuoronperään toinen selälleen ja toinen ylös.

²⁾ Tehty lasten seisomaan opettamista varten, mutta käytettiin myös lasten pöytänä.

»Tule toivottu turva tänne,
Neizen synnyttämistä näyttämään
Ihmex Ihmisten Mailmall,
Se syndymys sull sovei Jumal!»

(V:n 1759 virsikirjasta.)

Veisattua sanoo Priita Maija: »Toivon, että kaikin oomme valmiit tätä turvaa vastaan ottamaan, jota virresä veisasimme, ja siunaamme vaan ruokamme.» Kaikki ristivät kätensä ja siunaavat: »Herra Jesus siunakkoon minunkin ravintoni!» Vaari kaataa hopeapikariin viinaa ja tarjoaa ensin naisväelle. Nämät maistavat vähän kukin, mutta kun tulee miesten vuoro, he kulauttavat noin puoliryppyä jokainen; viimeiseksi maistaa vaari. Sitte ottavat jokainen kakkoa tai varikkoa korista ja syövät voileipää. Priita Maija antaa »läpitoollilla» syöville lapsille voileivät käteen ja sahtia; sitte tarjoaa hän »sahtitöppin» kiertämään pöytään. Kun joulujuustoa on syöty, tarjotaan palvattua lihaa ja perunalaatikka (»-looraa»), sitte seuraa »kärjistystä», jonka jäljestä vaari tarjoaa kalaryppyä, vaikkei kalaa tarjotakkaan, sillä Priita Maija tuumii: »Kyllä silahkan maun aina tietää». Sensijaan nousee vaari, leikkaa palvatusta sianjalasta jokaiselle kappaleen, jonka kanssa Priita Maija tarjoaa räätikäsvoita, tokkosessa paistettua. Priita Maija pitää huolta, että sahtituoppi kierteää joka ruuan jäljestä pöydässä. Sianlihaa syödessä kertoo vaari, mitenkä ennen palvattiin kokonainen porsas jouluksi, sekä kuinka kolme teinipoikaa vei eräältä rovastilta joulupöydästä sellaisen porsaan. Rovasti oli käsenyt teinit joulupöytänsä ja tahtoi koetella heidän tietoansa. Kysyi ensimmäiseltä: »Mitäs sinä olet raamatusta oppinut?» — »Näin Pietarikin Malkuksen korvan hakkas», vastasi tämä ja leikkasi veitsellään sialta korvan.

Rovasti kysyi toiselta: »Mitäs sinä olet raamatusta oppinut?» — »Näin Mooses ylensi käärmeen korvessa», vastasi tämä ja leikkasi sialta hännän ja nosti teikkensä nenään.

Rovasti kysyi kolmannelta: »Mitäs sinä olet raamatusta oppinut?» — »Isä, anna heille anteeksi, sillä ei he tiedä, mitä he tekevät», sanoi tämä, ja sieppasi porsaan kainaloonsa ja lähti matkaansa. Toiset teinit seurasivat perässä. —

Kun liha oli syöty ja juotu sahtia päälle, tarjosi vaari puoli ryyppyä miehille ja niille naisille, jotka »vähä kastoivat kieltänsä». Sitte tuotiin tuokkosissa paistettua puuroa ja vasta silloin »renki Kalle» muisti, että hän oli koko päivän paastonnut, kun piti ehtoolliselle ruvetessa mennä akkunasta katsomaan, kuka päättömänä istuu pöydässä, että näkisi, kuka ensi vuonna kuolee, mutta nyt unhottikin koko asian. Kun Kalle tämän kertoi, lisäsi »härkä-Kalle»: »Se paasto meni hukkaan, kon Kuusiston kirkkoreisu». Kun sitte tuotiin vaarin herkkua, tuokkosissa paistettua »kryynimakkaraa», otti vaari puolen ryyppyä ja tarjosi toisillekin. Lopuksi tarjottiin ryynipuuroa ja »rieskaa» (maitoa) ja »pannukakko». Kun kaikki lopettivat syöntinsä, sanoi Priita Maija: »Ny me vaan kiitämme kaikesta hyvän antajaa ja veisaamme ruokavirreksi: 'Suo Jumal meit' tällä Juhlal'». Kaikki panevat kätensä ristiin ja sanovat hiljaa kumartaen päänsä alas: »Jeesukselle kiitos olkoon ruuaan ja ravinnon erestä.» Sitte veisattiin virsi: (v. v. k. 127: 9 v.)

»Suo Jumal meit' tällä Juhlal',
Mieldäs myöden iloll' olla,
Suosioll', sovinnoll', rackaull'
Sinua ylistäin sydämell', suull':
Kiitos Corkian Jumalan,
Jumal syndyl ihmisex,
Jo Jumal leppyi Ihmisill'.»

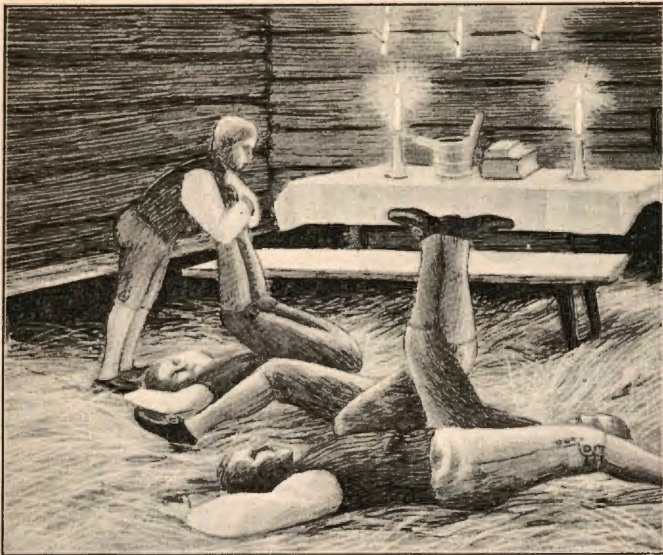
Pöydästä noustua asettuivat miehet oljille pitkäkseen, naisten kantaessa ruokia pakariin. »Kylläpä oli kirkko täysi, konnei ennää pappi mahtunu», sanoo Priita Maija korjatessaan »läpitooilta» lasten ruoan loppuja ja huomattessaan pienen kakonpalan jääneen syömättä. }

Kun vaimoväet saivat pöydän siivotuksi, haki Maija luhdista kirjakopan. Siitä jokainen sai virsikirjan, paitsi vaari ja Priita Maija, joka otti emännän kirjan nurkkalaudalta, missä se oli vaarin kirjan kanssa. Kun virsikirjat jaettiin, jäi pari henkeä ilman, ja ne saivat veisata yhdestä kirjasta jonkun toisen kanssa. Kun toiset jakoivat kirjoja, kuiskaa piika Maija viereiselleen: »San ny värsy ittelles.» »No kolmas oikealta», vastaa tämä. Maija avaa kirjan ja lukee kolmannen värsyn oikealta:

»Pois eroita itzestäs ylpeys,
Sill caicki häväise coreus,
Joka itzensa alenda, se yletän,
Sijs harjoita sinuas nöyryten.»

Vaari tarjoo sahtituopin kiertämään sanoen: »Taitaa vettää kurkkua kuivemmaks sano, kuivemmaks sano.» Sitte vaari syyttää seinässä päreissä olevat kynttilät, jotka syömästä päästyään oli sammuttanut. Kaikkien istuttua pöytään *alotettiin veisaaminen*. Ne pienistä lapsista, jotka eivät osanneet lukea, saivat istua kuuntelijoina naisten vieressä pöydän »alapäässä», lattian puoleisessa päässä. Jouluvirret veisattiin aina kaikki yhtämittaa, ja parin virren päästä laitettiin sahtituoppi kiertämään pöytää. Peräpenkille oli Maija tuonut »toroämpärillä» sahdin, josta lisättiin tuoppiin, ettei tarvinnut kellarista hakea. Kun virret oli puoliväliin veisattu, koettivat nuoremmat veisaajat salaa lukea, montako virttä oli jälellä, mutta vasta kun alettiin »Kuin kirkkaast' kointähti koittaa», pääsi oikea innostus valloilleen, ja hekin taipuvin äänin yhtyivät Priita Maijan kauniisti helisevään ääneen.

Kun virret oli veisattu, miehet rehuilla loikoivat. Siinä suoritettiin monenlaisia joululeikkejä. Poika Kalle istui oljille ja lat ristiin ja »toussui yksinään»; sitte alkoi toussuessaan kallistella itseään niin, että kulkien sivulle päin teki ympyrän,

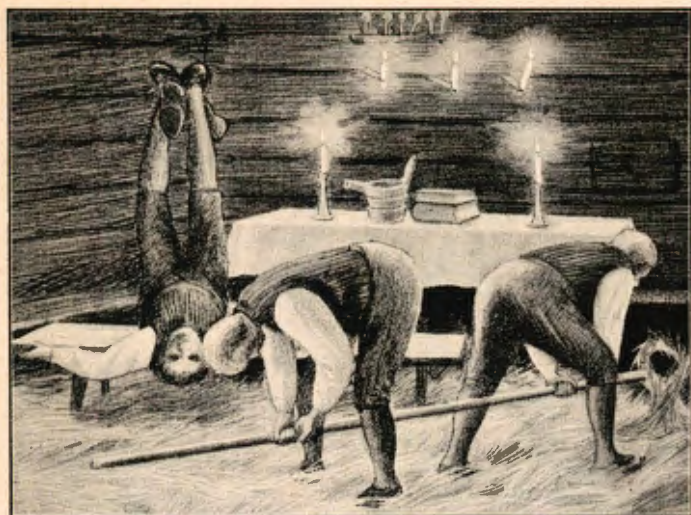
Kuva 3. »Harakan pyssy» ja »karhunkoina».

jollaista toussumista sanottiin »nahkaan pehmittämiseksi», koska siinä olkia »vaivattiin», ikäänkuin nahkaa olisi pehmitetty. Piika Maija oli jäänyt lukemaan »evangeljumia» muiden lähtiessä pöydästä. Saatuaan sen luetuksi lähtee menemään pois pöydästä. Silloin härkä-Kalle pistää oljilla maatessaan jalkansa eteen, niin että Maija kompastuu ja äkäisenä sanoo Kallelle: »Sinä saat vissiin siitä jouluporsaita, se on sitte tosi.» Kalle nostaa kätensä päänsä taka, eikä ole Maijaa kuulevinaan: »Tuleppas, Maija, *harakan pyssylle!*» Kun ei tämä ole kuulevinaan, käskee poika-Kallea. Poika Kalle menee hänen käsiensä päälle seisomaan ja nojaa käsin kiinni pitäen hänen pystyyn nostamiinsa jalkoihin. Silloin härkä-Kalle käsillään ja jaloillaan »ampuaa» hänet ylitsensä noin sylen päähän

Kuva 4. »Tukinnosto», »kerjäläispussin suun sitominen»,
»kerjäläispussin nosto».

seisomaan (kuva 3). Sitte kehoittaa Kalle toisia poikia tulemaan harakan pyssylle, mutta kun ne eivät lähde, käskee hän poika-Kallea »vääntään *karhunkoinaa*» eli »ryssän väkipulkkaa» (kuva 3). Tämä meneekin hänen viereensä maata, mutta pää jalkoihin päin. Kun sitte kumpikin nostaa sisäpuolisen »jalkansa» pysytyyn hakaukseen, koetetaan siinä, kumpi jaksaa kääntää toisensa ympärinsä. Maija oli sillä välin vääntänyt oljista »patukan», ja hiipi salaa oljilla istuvan härkä-Kallen tykö, lyö patukalla selkään ja kysyy: »Ooks' ennen saanu joulu-porsaita?», mutta toinen Kalle ottaa Maijaa takaapäin käsi-varista kiinni, pyöryttää ympärinsä ja sanoo: »Pappilan muori käski paistia kääntää, mutta kielsi maistamasta.» Lapset sillä aikaa tekivät olkisormuksia, toussuivat, seisovivat päällään, »nostivat tukkia». Toisen maatessa kankeana oljilla, otti toinen tämän jalat jalkojensa väliin ja käsin nosti seisomaan, ikäänkuin tukin pystyyn (kuva 4). Poika-Kalle kysyy pieniltä pojilta, osaavatko he »kerjäläisen pussia sitto?» Kun nämät

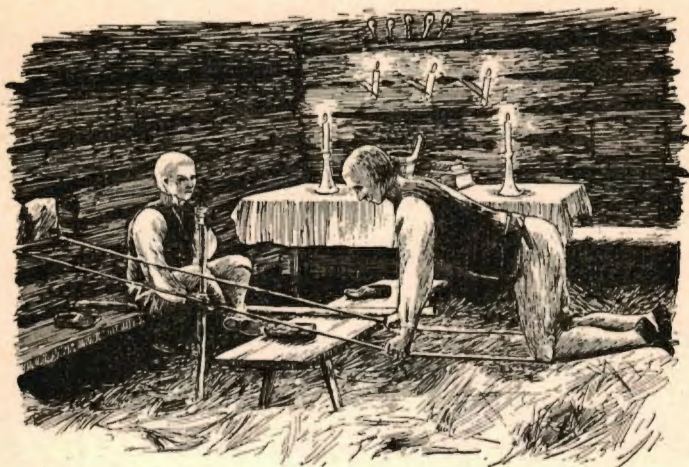
Kuva 5. »Saappaan paiskaaminen» ja »suutarin silmän puhkaisu-
minen».

eivät osaa, täytyy se opettaa niille. Kalle ottaa pitempitukkaisen tukasta kiinni, kokoo sitä käteensä, kuten pussin suuta, ja hokee: »Kokoo, — kokoo, — kokoo, taas puristaa.» — »Älä purista», sanoo sidottava, mutta Kalle sanoo: »Jaa, se täytyy, että leivänpalaset pieneen tillaan mennee!» (kuva 4). Sitte Kalle ehdottaa toisen »konstin», »kerjäläispussin nostaminen». Siinä otetaan kontillaan ollen toinen jalka vyöhihnalla olan yli, vedetään kantapää reiteen kiinni, sitten toisella jalalla nouseaan ylös, että voi jonkun askeleen »klinkata». Siinä tulee tietämään, miten raskas kerjäläispussi on (kuva 4). Kun tähän leikkiin kyllästytettiin, sanoo vaari pöydän takaa: »Pankaas *paiskaten saapasta*¹⁾ sano, saapasta sano.» — Pojat eivät tästä leikistä

¹⁾ Viimeksi käytetty Urjalan puolella.

tiedä mitään. Silloin vaari nostaa pitkäntuolin keskemälle laattiaa ja käskee siihen mennä poikkipuolin selälleen pitämällä levitetyin käsivarsin »toolin» syrjästä kiinni. Vaarin asetettua saappaan »paiskaajan» jalkojen väliin, tämän pitäisi jaloillaan heittää se ylitsensä, sille puolelle tuolia, missä pää ja kädet olivat (kuva 5). Kun ensimmäinen »preistaaja» putosi päälleen oljille, huomasivat pojat, ettei se »paiskaaminen» olutkaan kaikkein helpoimpia tehtäviä. Aina kun joku pojista putosi päälleen, sanoi vaari mielissään: »Nin putos, että tassahti sano, tassahti sano.» Poikien jatkaessa leikkejään, menee piika Maija ulos pirtistä, pakarin liedellä olevasta »hiiloksesta» puhelee tikkuun valkean, jolla sytyttää lyhdyn, ja menee sen kanssa luhtiinsa, josta ottaa pitkän kappaleen liinaa, sitte poikkee renkien luhtiin ja ottaa sieltä miesten vaatteet, joiden kanssa menee, jätettyään lyhdyn »porstooseen», Uotilan saunaan, minne toisiakin naisia on kokoontunut. Täällä he pesän edessä pärevalkean valossa pieneen peiliin katsoen nokeavat kasvojaan tullakseen tuntemattomiksi. Toiset laittavat itsensä miesten vaatteisiin, toiset valkoisen pitkän leijan taaksensa ja »klittermessinkisen» kruunun päähänsä. Myös valkoisen liinan käärivät toiset päähänsä, ettei näy paljo muuta kuin noettu nenä. Kun kaikki on kunnossa, lähdetään kulkemaan talosta taloon joulua katsomaan. Kun »*jouluneidit*»¹⁾, joksi heitä kutsutaan, tulevat Seppälään, on Kalle pari juuri »*puhkasemassa suutarinsilmää*». »Suutarinsilmä» on oljista väännetty silmus, noin 25 cm läpimitaten, johon toinen koettaa jalkainnsa välissä olevalla vartaalla pistää, seisoen selin silmukseen ja katsellen jalkainnsa välistä, toinen lähempänä silmusta seisova pitää myös varrasta jalkainnsa välissä ja koettaa seisoen selin edelliseen

¹⁾ Viimeksi lienee käytetty Huittisissa. Tarkoituksena oli käydä katsomassa toisten joulua, mutta tapa voi johtaa alkunsa katoliselta ajalta asti.

Kuva 6. »Kukonkenkitys» ja »krapun salvaminen.»

estää varrasta menemästä »silmään». (kuva 5.) Jouluneidit seisautuvat oven suuhun, eivätkä puhu mitään, vaan viittovat toisilleen. Kun jouluna on tapana, ettei ketään »suunavvaukseta» lasketa pois talosta, ottaa Priita Maija sahtituopin ja tarjoo niille, mutta ne viittaavat pois päin. Härkä-Kalle ottaa »tupakkitokkosen muurin ottalta» ja tarjoo siitä, mutta sen ne »meinaa lyörä nurriin». Vaarikin tarjoo viinaa asettamalla hopeapikarin puulautaselle ja pari kolme »kakon pytkyä» viereen, mutta ei sekään kelpaa. Härkä-Kalle huomaa omat vaatteensa Maijan yllä ja aikoo vetää hänet oljille sanoen: »Kas, kon sielä on Kallekin joukosa.» — Silloin jouluneidit menevät leijat suorana ovesta ulos ja toiseen taloon.

Kun poika-Kalle ehdottaa, että ruvetaan »kukkoo kenkitään», hakevat pojat »saavintangon porstoosta», ja Kalle kääntää pitkäntuolin sivupenkin kanssa rinnan noin sylen päähän sekä asettaa tangon näiden »toolien» päälle ja »tollukkaan»

kummallekin puolen tankoa, noin kyynärän päähän tangosta molemmille sekä pitkälettuolille että penkille (kuva 6). Kengittäjä istuu pitkin päin tangolle ja nostaa jalkansa ristiin tangon päälle, estäen »koukulla» tai pitkällä kepillä itseään putoamasta. Tällä kepillä koetti sitte lyödä tallukkaat laattialle ensin edestään ja sitte putoamatta kääntämällä taas edestään. Vaari kertoi, että »kukonkenkitys» oli ennen hyvin yleinen tapa pitämään kengittäjät hereillä koko yön, ja siitä on ruvettu valvomistakin sanomaan kukonkengittämiseksi.

Sitte vaari kertoi, mitenkä hänen nuorena ollessaan »*krapua salvettiin*»¹⁾. Kaksi »vittaköyttä» laitettiin akkunasta toiseen poikki pirtin, niin leveälle kuin akkunan kynnys oli; ulkopuolelle laitettiin »karikat» köysien päihin (kuva 6). Sitte salvaaja nousi »neliryömin» köysien päälle ja kääntyi siinä ympärinsä, niin että hänen jalkansa tulivat sinne, missä ennen oli päänsä. Kääntyminen oli hyvin vaikea suorittaa putoamatta. Sitte kun »sauhupirtit» hävisivät, on köysiä vaikea laittaa kiinni.

Kun Maija tuli jouluneitien kulusta, menivät tytöt navettaan antamaan »eläville» puoliyöruokaa. Pojat menivät talliin antamaan hevosille puoliyö-ruokaa, härkä-Kalle meni härkänavettaan piikojen edestä ja antoi härille heiniä. Härille yleensä ei annettu heiniä, paitsi sinä aamuna, jona ajoon lähdettiin; muuten saivat tyytyä olkiin ja silppuun. Kun eläimille oli annettu yöruokansa, kantoi Priita Maija ja piika Maija pirtin pöytänsä voita, juustoa, sianjalan, palvattua lihaa, puurokupin ja rieskaa kupilla, johon yhteisesti kastettiin puurolusikka puuroa syödessä, pari kakkoa leikattiin korlin »pytkeyiksi» ja käskettiin väet »haukkaan puoliyöruokaa». Naisten laittaessa ruokaa oli vaari käynyt lisäämässä pieneen mahapulloonsa ja tarjosi kaikille ruokaryypyt. Sitte syötiin samassa järjestyksessä,

¹⁾ Vanhain puheitten mukaan käytetty Urjalassa myöhemmin, kuin Oriniemessä.

kuin illallakin, vaarin aina tarjotessa silloin tällöin »puolikkaan» palan paineeksi ja Priita Maijan pitäessä huolta sahdista. Toisten olikin vielä »vatta täysi» ehtooliselta; niinpä poika-Kallekin vähä »näykäili» muiden mukana, jonka tähden härkä-Kalle kehoitti: »Syä, syä, syäny kaikkiin kelpaa», johon piika Maija lisäsi: »Kon välillä vähä syä, ei tu hetikän nin nälkä.» Renki Kalle vielä lisää: »Koko vuoren taas porraat: voi kon olis joulu, että sais yöllä syöra ja päivällä vihtoo». Syödessä kertoo vaari, mitenikä ikävästi kerran kävi kaupunkimatalla, kun eväsvakka varastettiin. Kerrankin oli teinipoika ollut Oripään kankaalla teinikiven päällä onki kädessä, kun matkamiehiä meni sivutse. Teinipojalla oli tavallinen onki pitkässä »pahlassa», heitteli sitä toiselta puolen kiveä toiselle puolen ja »hoki: »Jolsei kriippaa yhrest paikast, kyll hän kriippaa toisest paikast». Matkamiehet antoivat hevostensa mennä eteenpäin ja jäivät katselemaan, mikä siinä kriippasi. Vihdoin lähtivät »karraan» hevostensa »perrään», mutta toiset teinipojat olivatkin vieneet eväsvakat kuormista, sillä maantiessä oli teinikiven lähellä mutka. Silloin vasta matkamiehet huomasivat, mistä paikasta se »kriippas». Vaarin tarjottua puoliryppyä ruvetaan syömään puuroa. Silloin sanoo härkä-Kalle: »Kyllä ny täytyy tehrä Rintalan Matin konsti, sekin sannoo aina hellittävänsä yhren läven vyötänsä, kon kotona syö, mutta kyläsä kaks.» »Älkää, hyvät miehet, puhuko noin kovin jumalan viljasta», sanoo Priita Maija. Siihen poika Kalle jatkaa: »Jumala purottaa kuuman kiven päähän», jote.» »turannia» lapsia tavallisesti peloteltiin. Vaarikin on jo puhetuulella ja jatkaa: »Rintalan Matin konstista puhutte sano, puhutte sano, mutta semmonen sen oli isäkin sano, isäkin sano, kon Turkuunkin lähti sano, lähti sano, ei koskaan ottanu evästä sano, evästä sano, lampaan tappo ja keitti sano, keitti sano, söi sen kaikki lähteisänsä sano, lähteisänsä sano, eikä sen enempää

evästä ottanu sano, ottanut sano, vaikka reisu kesti neljä viis päivää sano, päivää sano, mutta ni hän se vainaa aina sanokin sano, sanokin sano, kyllä se huono vatta o, Johon ei kolmen päivän ruoka mahru sano, mahru sano.» — »Jaa, nin sitä pittää syörä, että kolmantena päivänä parahultanen olla on,» lisää härkä-Kalle. — »Jaa, ninkon vihhaa talloon olis,» lisää poika-Kalle. »Em minä huoli teirän plookistelustanne, mutta kyllä teillä joulut on,» sanoo Priita Maija ja nousee pöydästä pois, toisten seuratessa esimerkkiä. »Kyllä kai minä saan emännän kirjan ottaa kirkkoon,» kysyy Priita Maija vaarilta. »Kyllä kai sano, kyllä kai sano,» vastaa vaari. »Minä en ota kumminkaan kirjaa ollenkaan, minä veisaan toisten kirjasta,» sanoo poika-Kalle, Johon härkä-Kalle lisää: »Kalle veisaa, ninkon entinen emäntä, kon ei osannu lukkee, nin huutaa hojotti kaikki virret samolla sanolla:

Onkos mulla, ninkon mulla
Sinist' tröijyä?»

Kun miehet oljilla loikoen olivat yhtä ja toista kertoneet, meni härkä-Kalle kaapillensa ja sanoi: »Kon kerran joulu on, nin pannaan toinenkin pullo pöyrälle,» otti kaapistaan pullon, kaatoi vaarille ryydyn sanoen: »Otetaas jouluryyppy, ennenkon loppuu.» — »Kohta siit' on häntäpää jälellä sano, jälellä sano,» vastaa vaari. Ryydyt otettua ripustaa Kalle renkaan jakohirressä olevaan naulaan ja oljilla istuen koettaa heittää sitä jakohirressä olevaan koukkuun. Sillä aikaa kehoittavat toiset poika-Kallea lukemaan »ruottalaisen» Isämeidän, Johon tämä suostuukin ja lukee:

»Ismee pyytöö, sali nimes olkoon,
Antaa ukkoo, taivaan rikkoo.
Tuki tuimaa, väki voimaa,
Rettapo amen.»

Härkä-Kalle nousee renkaan heitosta ja sanoo: »Se on samallaista laritusta, kon tämäkin: Hupu nunni sanikan ripa naasa köoren.» Johon piika Maija sanoo: »Kyllä sen jokin tietää, että se on Renkon kieltä, ja niin paljo kon: 'Puhu minun kansani pari sanna Renkoo'. — Mutta pankas hokkein hyvin taajaan: 'Kissan posket, paksut posket, kissan posket, paksut posket j. n. e.'» — »Hoeppas sinä: 'käki istu keskioksalla, käki istu keskioksalla'», sanoo härkä-Kalle. Vaarikin huomauttaa: »se on vanha konsti sano, konsti sano, jo pikku poikana ollesani ne hokivat sano, hokivat sano: 'Hattulan Sattulan apupapin papupata kiehuu, Hattulan j. n. e.'» Vaarin kertoessa menee härkä-Kalle kaapillensa ja tarjoo pullostaan huomenryyppyä kaikille. Sitte jatkettiin puheleikkejä siksi, että vaarikin tarjosi lähtöryyppyä, ennenkuin ruvettiin kirkkoon hankimaan.

Joulu- ja Tapaninpäivä.

Kirkkoon lähtö. Kirkosta paluu. Joulupäivä. Tapaninpäivän aamupuoli. Niskanuoran veto. Sormikoukun veto. »Kissanhännän veto.» Väkipulkan veto. Voitteleminen. »Sellään oikaseminen.» Paavitikut. Kirkkovastassa käynti. »Kiiskin onkiminen.» »Kahun salvaminen.» Tapanipukin valmistus. Tapanipojat. »Ruottiin» meno. Hyyt.

Ainoastaan isommat miehet saivat »kukon kenkään» eli valvoivat koko yön, kunnes *kirkkoon lähdettiin*. Aamupuolella yötä haki piika Maija luhdista vaarille »nahhaat» ja pitkän matkavyön, sortuukin, topatun kaulavaatteen, lastinkilliivit, verkahousut, tikkurit y. m. vaatteet lämpiämään pirttiin, samoin omat kirkkovaatteensa. Miehet hakivat myös vaatteensa lämpiämään. Vaari haki aitasta »plakkaripullonsa» viinaa täyteen sekä samalla pienen mahapullon tuloryppyjä varten. Toiset miehet varustivat »eväspottunsa» kaapistansa. Kaikille hevosille varustettiin kellot: kulkuset, tumpeli, aisakello, luokakellot, kilikilikellot eli porokellot, mitä kullekin osui. Kun ei ollut kirkkorekiä kuin kaksi jäljellä, täytyi toisten lähteä työreellä, jonka päälle laitettiin »laitio». Kun pojat nurisivat siitä, että täytyi laitiolla lähteä, sanoi vaari: »Laitiosta se on tullu koko pitäjän nimi sano, nimi sano. Kon ennen ykspuisia leppäsiä ¹⁾ punkkia vetivät Raumalle sano, Raumalle sano, nin ne raumalaiset sanovat: 'tosa se punkkalaition ²⁾ mies tul-

¹⁾ Punkkalaitumen joen rannoilla sanotaan ennen olleen suuria rautalepikkoja, josta kehloja tehtiin.

²⁾ Pitäjän ruotsalainen nimi on vieläkin Punkkalaitio.

lee sano, tulee sano'.» Kalle pari lähti »takareellä», ja sanoivat lähteissänsä: »Kaks Kallee on nin kon kahreksan muuta miestä.» Kirkolle päästyä käveltiin ja katseltiin »tuttuja», tarjottiin »suu karvaaks», kun tavattiin. Kirkkoon mentyä asetti vaari »poviplakkaristaan» kynttilän kirjalaudalle palaamaan, että paremmin näki veisata, kun Seppälän penkki ei ollut lähellä kynttiläkruunua ja näkö oli jo käynyt »himmiksi». Kirkossa oli monella täysi työ hereillä pysymisestä. Unilukkarilla oli kädessä kuusinen tanko, jota koputti joka penkin kohdalla, missä nuokkuvan näki. Jos ei koputus auttanut, täytyi tangolla tuupata käsivarteen. Myös kukkaron varressa oli pieni tiuku, jolla tiukutettiin korvaan, että heräsi kolehtia antamaan, jos halusi antaa. Jos jotakuta »ramasi» niin, ettei herännyt unilukkarin tiukuun, täytyi vieressä istuvalle huomauttaa: »Ajakaa ylös se!» Eräs mies ovensuussa oli ehkä ottanut tavallista pitemmän lähtöryypyn, kun nähdessään penkissä tilaa kellistyi kyljelleen, niin että papin saarnatessaan täytyi unilukkarille huomauttaa: »Viekää ulos tuo mies!» Loppu »kirkonmennoo» meni ilman mainittavia tapahtumia, paitsi että kolehtikukkaroon oli pantu kannatoin nappi, josta pappi teki ilmoituksen, mutta syyllinen ei tullut ilmi. *Kotiinpaluu* tapahtui ilman isompaa »kilpaa-ajoa», ennenkuin päästiin »Ylöjoen niituille». Siellä oli väliin viisi tai kuusi hevosta rinnan koettamassa, kuka ensimmäiseksi pääsisi kylään nousevaan ahteeseen. Kalle parilla oli hyvä juoksija, sentähden he ajaessaan vaarin edellä ja nähdessään vaarin joutuneen kilpaa ajamaan erään hyvän juoksijan kanssa, käänsivät hevosensa tuon juoksijan eteen, että vaari pääsi sivutse. Kalle kyllä tiesi pääsevänsä helposti sivu, sillä hän laski hevosellaan »kon linunn kämmeneltään». Lähellä kylää Kallet ajoivat monien hevosten sivutse, että »kirkkovastassa» olevat kyläläiset näkivät, »miten sulasti se heidän hevosensa travvaa». Kotiin tultua ja »asseista

päästettyä» juotettiin hevoset kaivolla sekä vietiin talliin, kuivattiin heinätukolla ja pantiin loimi selkään, ettei tullut »pään-
tautia», »kon oli määrräks' ajettu».

Kirkosta tultua tarjosi vaari »kirkkoryypyt» ja kertoi, mitä »uusias» oli kirkkotiellä kuullut. Poika Kalle kertoi, kenen si-
vutse oli ajanut, ja minkälaisia hevosia kullakin oli ollut. Priita
Maija surkutteli niitä »suruttomia, jotka tulee maata Herra'
huoneeseen», sekä kuinka suuri »eresvastaus ja tilinteko siitä
tullee». *Joulupäivä* vietettiin kotona hiljaisuudessa lukemalla
ja veisaamalla; nuoret tosin leikkivät oljilla, mutta pysyivät
kotonansa. Aamulla paistoi päivä vähän aikaa, ja se oli vaa-
rille hyvä huomio, sillä sinä vuonna tuli viljasta paljon viinaa.
Ehtoopuhdetta ei joulupäivänä valvottu ollenkaan, sillä tar-
koin noudatettiin vanhaa tapaa: »Tapanina pitkä puhde, joulu-
päivänä ei ollenkaan.» Päivän pitenemisestä tiesi vaari: »Joulu-
päivänä on päivä kukonaskelta pirempi, Tapanina jo hullukin
huomaa.»

Tapaninaamuna suuruksen syötyänsä meni Pikku Jussi
Poutalan Kallen kanssa katsomaan, joko Seppälän pojat jou-
tuivat »opettelleen Tapanilaulua». Hänen tullessaan Seppälän
pirttiin olivat siellä pojat paraillaan »niskanuoran» *vedossa* ja
poika Kalle sanoo heille: »Tulkaas, poijaat, preistaan niska-
nuorraa!» (Kuva 7). — »Jaa yhresäkö?» kysyy Jussi. — »Kyllä
kai kaks yhren herra on, mutta pannaan mies miestä vastaan,»
sanoo Kalle. Jussi istuu »päin yhteen» Kallen kanssa oljille
ja sanoo: »En mä sun nuoristas huoli — mutta pas tohon luu-
koukkuun», tarjoten *sormikoukku* Kallelle. Kalle antaa sormensa ja sanoo: »Kylläs sen tiet, että tosa on isäs vanha lata-
koukku¹⁾ — mutt' anna juuree.» — »Mum paat iham päähän, —
mutta koita ny, siin' onkin semmonen väkä, ettei sitä kukkaan

¹⁾ Yhtä luja kun parinkalujen latakoukku (eli nokka).

Kuva 7. »Sellään oikaiseminen» ja »niskanuoran veto».

väärään (oik. suoraan) jätä,» väittää Jussi. Kun Jussi hävisi, ehdottaa hän: »Veretääs vieräisellä.» »No, sillä sää vissiin hävviit, tieks, että siin onkin semmonen koukku, josa äitis ennen hautaa keitti»,¹⁾ vastaa Kalle, ja tarjoo vieräisensä Jussille lisäten: »Pa' ny varpaaskin!»²⁾ Kun Jussi nyt voitti, sanoi hän: »Nä'äs ny, et sää mulle piisaa, mutta kos panit ensin sormen päähän.» Aikansa sormikoukkua vedettyään pojat ottivat »kissanhännän»³⁾ käsille ja koetettiin, kenen »koura parrain istuu kii'.» Pikku Jussi pitää kissanhäntää kourassansa ja sanoo: »Tosa se on nin lujasa, että mää vetelen hät hättää pihalle kaikki, kon vaan kii' otatte.» Härkä-Kalle meni muurin nurkkaan, otti sieltä pyöreän puun »väkipulkaksi» ja »halloon» »jalkapuuks', vei ne oljille ja sanoi: »Mitä niistä' semmottista

¹⁾ Puinen patakoukku (ennen haahloja).

²⁾ Tuo koko sukus.

³⁾ Noin 2 korttelin pituinen pyöreä keppi.

konsteista, mutta väkipulkassa voiman näkkee, — tu' sää, Jussi, nin näät, ett täsä on pönkkä köyhää vuotta vastaan.» »Äl' yhtää' pröystää — ei suuret sanat suuta halkase», sanoo Jussi ja istuu Kallea vastapäätä, lisäten Poutalan Kallelle: »katto sää, koska tasosa on». Sitte sanoo härkä-Kallelle: »Tuo ny koko suku — mutta muist' se, ettes nyppää, ja myös pirä jalkapuu suorasa, — verä ny, mutt älä kallista!» — Miehet vetävät aikansa, mutta kumpikaan ei voita; se meni »jummiin». »Älkää pitäkö jumisa, se tekkee pahhaa», sanovat toiset miehet, eivätkä Kalle ja Jussi sen pitemmälle jatkaneet vetoansa. Kalle laski pulkan ja jalkapuun pesän eteen, niisti nenänsä — »heittäen maahan sen, minkä rikas pistää plakkariinsa» — nosti housujansa, meni Jussin eteen sanoen: »Tus preistaan, kene housusa vyötärö pittää.» — »Em mää o paljo voitellu (paininut), mutta mies se on hävinnykkin,» sanoo Jussi ja tarraa housun vyötärestä Kallea kiinni. »Jolsette ennen o nähny, kon sika lentää, nin ny näätte», sanoo Kalle ja vääntää Jussin allensa. Ylös noustessaan sanoo Kalle: »Sen voimallise' o yhtä hyvä ellää, kon rikkaanki.» Poika-Kalle huomattessaan Jussin häviön sanoo: »Jaä, Jussi on kansa hyvä plookistelleen.» — Kysyy Jussilta: »Tieräks sää, Jussi, kuinka kyhkynen sannoo?» »No kuinka?» kysyy Jussi. »Näin kon viskas, kuulin kon jyrähti.»¹⁾ — »Preistataas uus kerta, nin näät, että maasta se pienikin ponnaa, — ei se säärenmitta auta, kon tuohimettäsä,» sanoo Jussi. Kallen lyötyä taas Jussin allensa, sanoo poika-Kalle: »Nin Jussi on, kon hyttynen Kallen kynsisä.» — »Ei käy se voittelemine sano, voittelemine sano, nin sulavasti, kon ennen sano, kon ennen sano», lisää vaarikin, tuoden sahtituoppia

¹⁾ Kun kyyhkynen usein kaskesta söi »juureisen» siemenen, kylvettiin päälle »kyyhkysen naurista», että oikea siemen säästy. Kyyhkyseset olivat heti syömässä siemeniä, ikäänkuin olisivat jyräyksen kuulleet, kun nauriinsiemen putosi maahan. Siitä ovat vanhat tehneet sananlaskun.

Jussille. »Maistappas meirän joulujuotavaa sano, juotavaa sano!» Joku pojista »viskuttelee» poika Kallelle: »Tahallansa Jussi häviää Kallen kansa, kon tietää Kallella viinaa olevan.» Kun »voitteleminen» taukosi, kysyy Kalle Jussilta: »Onks' sua kukkaan lyöny suun päälle?» (tarjonnut ryyppyä). »No, sen verran juur, ettei henki lehmälle haise», vastaa Jussi. Kalle ottaa »potun» kaapistansa ja kaataa Jussille ryyppyn. Kun Jussi maistaa ensin vähän, sanoi Kalle: »Älä tollai maistele; kon mies maistaa, nin pohja paistaa.» Samassa tulee vaarin hyvä ystävä, Nurmen Iisakki, pirttiin ja sanoo: »Hyvää huomenta.» — »Kyllä huomen hyvä on, mutta minkälainen on mies sano, mies sano», vastaa vaari. »Onko täsä talosa Tapania?» kysyy Iisakki. »Onhan niitä Tapaneita sano, Tapaneita sano, kos vaan läättis takkaat sano, — takkaat sano»,¹⁾ sanoo vaari ottaen muurinotsalta tupakkatuokkosen, jonka tarjoo Iisakille jatkaen: »Toppaa piippuus sano, piippuus sano, sinä heititkin suusa piron pois sano, pois sano.» — »Nihän minä se' heitin, kon se suu oli aina, kon 'naveton sontaluuku', ja kusiaisen polku molemmisa suupielisä; on tää polttaminen paljo siivompaa», sanoo Iisakki ja laittaa piippuunsa. Sitte kääntyy nuorien puoleen ja sanoo: »No, nuoret, nihän te istutte, kon kirkosa, — ne tän aikaset joulut ja tän aikaset Tapanit, ne on käyny nin arkeinpäiväsiks', — ei ne eres viitti voitella.» — »Om mar ne siinä preistannu sano, preistannu sano», vastaa vaari, ottaen samalla sahtituopin, jonka tarjoo Iisakille. »Maistappas meirän muorin laittamaa sano, laittamaa sano», kehoittaa vaari. »Teirän muorin, teirän muori on Saniken mutkasa»,²⁾ — mutta hyvää tää siltä on.» Yhtä ja toista juteltua sanoo vaari: »Olem minä vähä säästäny vieraan varraa sano, varraa

¹⁾ Nimipäivänä vietiin sikoläättiin, jos ei antanut »koussaa»; jos läätti oli huono, vieras tuli väliin katosta pois.

²⁾ Punkalaitumen hautausmaa.

sano», kaataa Iisakille ryyppyn. »Hyväsä talosa täytyy ollakin kolme varraa, oma vara, vieraan vara ja seinänvara», lisää Iisakki ja ottaa vaarin tarjooman ryyppyn, vaarin leikatessa korista kakonpytkyn päälle. Kun Iisakki jättää puolen ryyppyä »ryyppäämätä», sanoo vaari: »Vielä sull' o' hyvät hampaat sano, hampaat sano.» Kun Iisakki maistaa lopun, niin sanoo: »Hyvää ainetta sulla onki, oikein se kävelee vattasa.» Sitte vaari kaataa itsellensä ryyppyn ja sanoo: »Jos minäkin tosta maistan sano, maistan sano, onhan se isäntä vieraan väärti sano, väärti sano.» »Vaikkei vieraskaan koirra ole», lisää Iisakki. Pikku Jussi, joka Kallen kanssa oli ottanut muutamia ryyppyjä, kysyy Iisakilta: »Ossaako se Iisakki Tapanin laulua, kon se on nin hyvä laulaan?» — »Kyllä minä sitä kuullu oon, mutten muista sitä,¹⁾ mutta Tapalan laulun minä ossaan», sanoo Iisakki. Poikien kehoitettua laulamaan edes sen, laulaa hän sitä pari väärsyä:

»Tapalaa²⁾ ei sovi mainita,
Konne voi talloonsa hallita,
Airat on kaikki kumosa,
Pelto-ojat kaikki tukosa.

Tapalas on hyvä isäntä,
Piika on iso sisältä,³⁾
Trenki on nuori ja naimaton,
Vanha muori hampaaton.»

»Ei se luista ennää laulu, mutta ennen nuorempana, nin virstan se kuulu, kon oikein raikkaasti huusi,» sanoo Iisakki. »Kyllä se käy vieläkin sano, vieläkin sano», vastaa vaari ja kaataa Iisakille ryyppyn. »No, mitäs sitä nin paljo,» estelee

¹⁾ Todellisuudessaakin muisti Iisakki vaan Tapanipoikain kiitos laulun vielä vanhanakin.

²⁾ Talo Huittisissa.

³⁾ »Isoruokanen». Vrt. sananlaskua: »Pikkuruokanen piika on, kon talon tuki.»

Iisakki. »Ota pois vaan sano, ei se tee mitään, kon sen juo tropiksensa sano, tropiksensa sano, eikä juo järkeensä sano,» kehottaa vaari. »No, sitä ei tartte meille opettaa, kyllä tän ikäset miehet osaa ottaa ryyppynsä ja olla ilman, mutta kyllä se sillai on, että sitä on kon seipään nenäsä, jolsei jouluna jotain oo,» vastaa Iisakki. Vähän päästä tarjoo Kalle Iisakille ryyppyn, että Iisakki laulaisi pojille kauniin laulun. Iisakki laulaa myllärin laulun:

»Kaksipa poikaa jutteli, huraa mi selivoo,
Nairaksens' myllärin tytärtä, sun konfatu riiatu rallalalei
Nairaksens' myllärin tytärtä, sun konfatu riiatu reil

Kuuleppas, kulta mylläri, huraa mi selivoo,
Jauhappas minunkin pussini, sun konfatu j. n. e.

Mitä on sinun pussissas, huraa mi selivoo,
Siell' on nisuja ja maltaita, sun konfatu j. n. e.

Nosta sinä pussis sisälle, huraa mi selivoo,
Tule sitä huomenna noutamaan, sun konfatu j. n. e.

Sitte kon ilta läheni, huraa mi selivoo,
Nin pussi se nurkasa käveli, sun konfatu j. n. e.

Iskes ny, isä, valkeeta, huraa mi selivoo,
Minä luulen, että myllys on varkaita, sun konfatu j. n. e.

Älä iske, isä, valkeeta, huraa mi selivoo.
Se on meirän kissa, kon hiiren sai, sun konfatu j. n. e.

Käveleekö kissa saappaisa, huraa mi selivoo,
Ja lakisa ja takisa, sun konfatu j. n. e.

Suus kii sä, ämmä s....na, huraa mi selivoo,
Sinä huomena koskeen paiskataan, sun konfatu j. n. e.

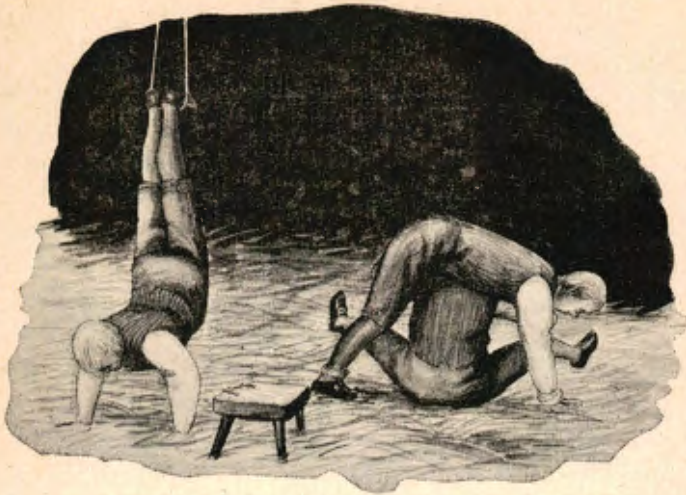
Sitte kon aamu koitteli, huraa mi selivoo.
Nin ämmä se koskesa poukkeli, sun konfatu j. n. e.

Tyttäreni on tullu haaskatuks, huraa mi selivoo,
Ja ämmäni koskeen paiskatuks, sun konfatu j. n. e.

Iisakin laulettua lähtivät kaikki nuoret Ahde Uotilan ahteeseen »kirkkovastaan», jättäen vaarin ja Iisakin kahden. Kun ei poikien päästyä Uotilan portille näkynyt kirkkohevosia, menivät he Uotilan pirttiin leikkimään. Kun pojat menivät pirttiin, oli siellä »kiiskin onkiminen» paraillaan, köysi oli riipumassa jakohirressä. Eräs renki koetti, jalat köyden mutkassa, käsillään kävellen ottaa läheiseltä tuoilta tikkua suuhunsa (kuva 8). Pikku Jussi huomauttaa sisälle tultuaan: »Sää oot väärin päi, pa kaulaas se nuora, jos sää Rengon keinua¹⁾ meinaat.» — »Se onki kiiskiä,²⁾ huomauttaa joku. »Ans kon mää näytän, kuinka se käy», sanoi Jussi, pujotti jalkansa köyden lenkkiin ja helposti otti tikun suuhunsa. Miehet tämän nähtyään päättelevät: »Se mies ei ollu ens kertaa pappia kyytisä.» Kun jokainen oli yrittänyt kiiskin onkimista, ehdottaa joku, että ruvetaan »karhua salvaan.» Yksi joukosta rupeasi karhuksi, asettuen »neliryömin» oljille. Kun kaulahuivilla oli sidottu kädet ja jalat yhteen, istui salvaja karhun viereen, pisti vasemman kätensä ja jalkansa karhun jalkojen väliin, oikean kätensä ja jalkansa karhun käsien väliin, sitte pistäen päänsä karhun mahan alle, väänsi karhun nurin, heittäytyen selälleen (kuva 8). »Konstina» siinä oli se, että tulikin salvaja eikä karhu salvettavan asentoon. Pikku Jussi ehdotti sen jälkeen »voittelemista suolivyöltä», jossa kumpikin tarttui toisensa ympäri siten, että toinen käsivarsi kumpaisellakin oli allapäin, toinen päälläpäin. Pienistä pojista pari koetti »rinnustelemista», s. o. voittelemista pitämällä takin rintapielistä kiinni. Toiset miehistä valittivat pitkinä pyhinä kangistuttaneensa selkensä ja

¹⁾ Hirttämistä sanottiin Rengon keinuksi.

²⁾ Leikki saanut nimensä äkkinäisestä nykyyksestä, jolla se veittää onkian takaisin. Kuten tunnettu, nyppi kiiski kyvin äkkinäisesti onkea.

Kuva 8. »Kiiskin onkiminen» ja »karhun salvaminen».

rupesivat »selkää oikaseen», asettuen seisomaan selät yhteen ja tarttumalla toistensa käsikoukuista kiinni, sekä hiljakseen kumartumalla vuoronperään nostivat toistensa jalat ylös maasta (kuva 7). Pienillä pojilla oli »paavitikut», joilla ennustivat ja pelasivat, kaataen tikut pöydälle ja ottaen ne erikseen, jotka toisia liikahdamatta sai toisen tikun avulla pois. Pirtin »klasista» oli hyvä näköala Yläjoelle, josta kirkkohevoset talvitietä tulivat kovasti kilpaillen keskenään. Kun hevosia saapui Uotilan ahteeseen, menivät kaikki ulos pirtistä kirkkovastaan. Kun viimeinen hevonen näkyi tulevan Vahaidan ¹⁾ tiellä, sanoi Pikku Jussi: »se näkkyö olevan Mäkipään hevonen, pitääkääs, pojaat, varalta, että mennään rekkee'.» Kun Mäkipään

¹⁾ Pitäisi tarkoittaa kiviaitaa, mutta mitään kiviaitaa ei siellä ole, joten toiset selittävät sen vaiheaidaksi. (Vert. Halkivaha = suuri, halennut rajakivi Urjalan, Vesilahden ja Punkalaitumen rajalla.)

Heikki tuli poikia lähelle, sanoi Jussi: »Heikki se on paras mies, kon tuo Tapanin meille.» Mäkipää koettaa uskotella ja sanoo: »Vielä sielä on pari hevosta perässä.» Mutta Jussi jatkaa: »On sielä kolmekkin, mutta me ei joura vartoon, kon keran saimme Tapanin kylään,» hyppää Heikin rekeen, ja toiset nuoret tulevat perässä, mitkä istumaan rekeen, mitkä »vantiksille» (kannoille). Joku »koiranleuka» huutaa Heikin perään: »Heikki-i, Heikki, heitä poies se leikki, ota kirves ja veitti.» Kun Heikki kuormineen pääsi pihaan, kysyi Pikku Jussi: »Saaraanko nahhaat (turkit), vai otetaanko vällyt reestä?»¹⁾ »Toola porstoosa on päälisemättömät nahhaat, ottakaa ne,» vastaa Heikki. »Nahat» saatuaan lähtivät pojat takaisin. Ne, jotka tahtoivat mennä päivälliselle, erosivat omille teilleen, mutta Pikku Jussi meni turkkinensa toisten poikain seuratussa perässä sitä varten pyytämänsä alistupaan »pukkia» valmistamaan. Sinne oli kaikki tarpeet hankittu valmiiksi, eikä laskettu ketään sivullisia. *Tapanipoikiin* kuului pukki, murjaani, kuningas ja kaksi sotilasta (kuva 9). Pukille laitettiin luokka jalkain väliin nuorasta kaulaan riippumaan, sakarat ylöspäin, takimmaiseen sakaraan vihta hännäksi, jota etusakarasta sai heiluttaa. Kädessä oli paksu »köppi», jonka yläpäässä oli kulunen tai pieni kello, kaulassa suuri lehmänkello, niskaan sidottiin suuret pukinsarvet, joihin sivulle sidottiin puulusikat korviksi. Sitte »remmenistä» (naavoista) parta ja tukka, väliin tuohesta naamio, »rikkeimet päälisemättömät nahhaat» nurinpäin ylle, samoin rikkinäiset housut nurin jalkaan, vielä olkipatukka poveen, että pukki sai lyödä, jos joku tuli nypimään partaa tai »takkuja». Murjaani nokesi kasvonsa ja kätensä mustaksi, puki itsensä ihan mustaan pukuun, leveän

¹⁾ Jos viimeisenä tuli hyvin pitkämatkainen, otettiin vällyt reestä jo Uotilan ahteessa.

Kuva 9. Tapanipojat.

sinisen nauhan rinnan eteen ja yli olkapään takapuolelle. Kuninkaalle tehtiin korkea »harkkosyrjänen» kruunu päähän paperista ja klittermessingistä, olkalaput sinisestä paperista, ja olkanauha, tähtiä rintaan ja kruunuun. Kuninkaalle ja sotamiehille puettiin ylle puhtaat valkoiset »mekot», sininen vyö päälle ja miekka (tav. puusta) vyölle. Sitte lähdettiin kiertämään talosta taloon, Pikku Jussi pukkina edellä, kuningas ja murjaani rinnan perässä ja heidän jäljessään sotamiehet rinnan, lopuksi suuri joukko kylän poikia. Jokaisessa talossa »karas» ensin joku »sivuklippari» kysymässä: »Saako Tapani

talloon tulla?» Jos ei talossa ollut lapsia, jotka pelkäsivät pukkia, annettiin lupa tulla sisälle. Seppälän pirtissä oli vaari ja Iisakki pöydän vieressä istumassa, muut väet olivat oljilla laattialla, kun ovesta tulee poika kysymään: »Saako Tapani talloon tulla?» — »No eihän täsä lapset tiellä o sano, tiellä o sano,» vastaa vaari, ja poika juoksee ulos. Kohta tulevat Tapanipojat, pukki tanssien ja hyppien edellä, toiset seisautuvat ovensuuhun, kuningas ja murjaani eteen ja sotamiehet taka. Pukki soittaa kelloaan ja sanoo: »Hyvvää ehtoota,» tervehtii vaaria ja Iisakkia. »Hyvää ehtoota, mistä ne vieraat on sano, vieraat on sano?» kysyy vaari. »Luust, lihast ja nahhaast ja vähä muut roijuu välis, sanoo viipurilainen,» vastaa pukki. »Kattokaas sen päätäkin, mistä se on tehty?» kysyy joku. »Tapanipukki on takuista tehty, remmenillä reunustettu, kaimkin puolin kaunistettu, maasta kantapäihin asti,» vastaa pukki ja istuu pitkälletuolille ja huokaa: »Hoh, hoh, vanhoja luitani nuorella ijälläni.» »Joko se pukki vanhaki on sano?» kysyy vaari. »Kylläpä sitä ikkää o seittemänkymment selläält, kuuskymment kummaltakin kyljelt,» vastaa pukki. Iisakki kysyy oljilla makaavilta pojilta: »Kuka se toi pukki on?» »Se on ittekuolleen ämmän poika Loimaalta,» vastaa taas pukki poikain puolesta. »Kon on nahhaatkin nurinpäin ylläs,» huomauttaa taas Iisakki, johon pukki vastaa: »Sama se vanhoille nahhoille, on ne oikein taikka väärin.» Kun pukki menee lähelle piika Maijaa, kysyy tämä: »Kuka onneton se tohon on ruvennu?» — »Älä puhu mittään, Luoja luulee pukiks, laittaa sarvet päähäs ja hännän puohos,» vastaa taas pukki ja lähtee ovensuuhun päin ja sanoo toisille Tapanipojille: »Ei, — mutta laulaa pittää, laulamata ei saa mittään, saaneeko laulamisen perästäkän mittään?» Murjaani alottaa laulun laulaen hyvin harvaan yksinään:

»Vaikk olen näin musta,
 Kyll tunnet — kyll tunnet,
 Minä olen yks herra ja kuningas,
 Murjaanein maalt, murjaanein maalt.»

Sitte laulavat toiset ¹⁾ yhdessä, pukin säestäessä kellollaan,
 (sekä välillä lyöden patukallaan niitä, jotka nyppivät hänen takkujaan.)

»Voi (voi), kuinka vaivaisen matkan
 Nyt olemme eteemme ottaneet,
 Ei suinkaan se vaivoja maksa,
 Vaan kulkea me tahdomme,
 Sillä nyt me oikein kulkea aiomme,
 Tapanin muistoa julistaa tahdomme,
 Jonka me — ja jonka me
 Nyt alotamme tällä tavall.

Ette olisi taitanut kieltää
 Tapania talost — eikä
 Ole meitä monta miestä,
 Italiasta lähteneitä,
 Ei ole meillä senkaltaista hätää
 Emme tee nälään tähden tätä,
 Vaan julistamm ja julistamm
 Sen vanhan Stehvaanin muistoo.

Stehvaanus vanhaan aikaan
 Valkian valoll joulujuhlalla
 Oli sängen kōvis paikois
 Juutalaisten keskellä, ja
 Kussa häntä kivitettiin,
 Armottomast kuoletettiin,
 Kuka ties ja kuka ties,
 Ja joll'ei hän antanut »koussaa».

¹⁾ Tapanilaulut ovat kokonaan unhottuneet Oriniemestä. Urjalassa tietääkseni n. 20 v. sitte oli viimeinen Tapanipukki täydellisenä laulajineen ja pukuineen. Oriniemessä kuoli n. 10 v. sitte vanhus, joka vielä muisti kiitoslaulun Tapanilauluista. Laulut on kirjoitettu sen mukaan, kuin ne Urjalassa laulettiin.

Oi jos koussa (= lahja) ryypyn saisi,
 Kultaisesta kuppisesta,
 Joka on tuossa lautasella,
 Heti koht ja heti koht
 Se Tapanin terveeks tekee.

(Vaari tarjoo sahtia ensin pukille ja sitte toisille, jonka jäljestä taas laulavat.)

Nyt on meillä joulujuhla,
 Iloitkaamme riemuisesti,
 Juuttaan kansall aivan pahall,
 Stehvaanuksell aivan hyväll.
 Pahalla ja pahalla
 On aina pahan palkka.

Sen sydämmestämm soisimm
 Tän talon perheenväelle,
 Että Herra heille antais
 Niin nuorille kuin vanhoillekin
 Pariskunnan siunausta,
 Kaikissa töissä menestystä,
 Että he ja että he
 Ilolla joulua viettää.¹⁾»

Sitte vaari leikkaa viisi kakonpytkyä korista ja tarjoo jokaiselle laulajalle ryypyn ja kakon pytkyn päälle, toiset maistavat koko ryypyn, toiset vähemmän, syöden kakonpytkyn päälle. Sitte laulavat kiitoslaulun, »hypäten» paikallaan, puolen värsyn ajan ulospäin ja toisen puolen sisäänpäin, pyörien samassa ajassa ympärinsä.

»Isännän minä ensin kiitän,
 Frallailaa ja frallailaa,
 Joka on ohrat kasvattanut,
 Frallailaa ja frallailaa.

¹⁾ Lauulu on katkonainen, mutta en ole saanut sitä täydenne-
 tyksi, kun se on niin hävinnyt.

Emännän minä sitte kiitän,
Frallailaa ja frallailaa,
Joka on ohrist olven tehnyt,
Frallailaa ja frallailaa.

Tämä on värsy viimeinenki,
Frallailaa ja frallailaa.
Kohta jo pääsemme pihallenki,
Frallailaa ja frallailaa.

Ovi jo eteemme avataanki,
Frallailaa ja frallailaa.»

Laulajille avaavat pojat jo oven, kun vaari sanoo: »Oikein te ootte ansannu kiitosryyppyt sano, kiitosryyppyt sano», menee pullo ja pikari kädessä laulajien tykö, tarjoo jokaiselle ryyppyn, sanoen Priita Maijalle: »Leikkaappas sieltä kakonpytty päälle!» Lähtiäisiksi vaari tarjoo sahtia sanoen: »Viruttakkaa suunne sano, suunne sano!» Sitte laulajat laulavat vielä yhden värsyn: »Sen sydämestämm soisimm», ja menevät kiireesti ulos koittamaan onneansa toisessa talossa.

Kun toiset nuorista jo olivat tarpeeksi seuranneet Tapanipoikia, jäivät he Seppälään leikkimään. Poika Kalle otti päreitä käteensä, istui pitkälle tuolille ja sanoi »mennääs Ruotiiin». »Krahnasi» päreillään tuolin syrjää, kun joku kysyi: »Mihinkäs me'et?» — »Ei kuule, ei kuule, reki krahisee», vastaa Kalle. Kun kysyjä kolmannen kerran kysyy, vastaa Kalle: »Me'taka». Kun kaikki ovat takana istumassa, pitäen toistensa vyötäisiltä kiinni, nousevat kaikki ylös, Kalle tarttuu johonkin kiinni toisten vetäessä vyötäisiltä siksi, että jonkun kädet irtaantuvat. Se, jonka kädet irtaantuvat, viedään aika rytäkällä pihalle lumeen. Kun tyttöjäkin tuli lisää Seppälään, kysyivät pojat vaarilta, saavatko mennä »alistuppaan hyppääm». »Eihän teill o pelmanniakaan sano, pelmanniakaan

sano», vastaa vaari. Silloin poikain mukana tullut »Klenu Antti» ottaa kaksipäisestä pussistaan viulun »pramille» ja »tämää» sen sekä »vettä»:

»Hiiriä kyytiin, hiiriä kyytiin,
Pannaan kissa etteen,
Harjuryssä kuskille
Ja reppuryssä rekkeen.»

Joku pojista ovensuussa sanoo: »Nin se vettä, kon Klenu varsikupilla», — mutta sitä ei onneksi Antti kuullut, sillä hän ei ollenkaan pitänyt siitä, että hänelle muistutettiin, mitenkä kerran talkoossa hän yritti soittaa viulun puutteessa varsikupilla, johon laittoi jouhista kielet, mikä ei ollenkaan luonnistanut. »Ny ne kaikki napakossit sitä hokkee alvarin», oli Antin tapana sanoa, kun pojat varsikuppia mainitsivat. Klenu Antin soittaessa alkaa Iisakki laulaa »Kilpijoelta Kinnarin Kalle halitulittin taalaa». — Kun Mokaan härkä-Samuli tarjoo vaarille, Iisakille ja pelmannille ryypyt, jää Iisakin laulu kesken ja Samuli tokasee: »Kyllä kai ne plikat saa vähä hypätä toola alistuvasa?» — »Kon eivät tekis kieliä sano, kieliä sano», vastaa vaari, mutta kun Iisakkikin vakuuttaa: »Tartteehan nuorten Tapanina hypätä,» käskee hän piika Maijan mennä »avvaan ovi ja kattoon, ette o mittää tiellä.» Luvan saatuaan nuoret lähtivät alistupaan, jättäen vaarin ja Iisakin kahden pirttiin. Yhtä ja toista juteltuaan ehdottaa Iisakki: »Eiks me mennä kattoon hyppyä ja pistään polskaks?» — »Tottamar, lupaspa ne muistaa vaarin vanhaa suuta sano, suuta sano.» — Silloin Iisakki nousee seisomaan ja laulaa:

»Ja mitä mä annan muh hentulleni,
Ja kimpsulle kampsulle kempulleni,
.: Ja konne sille kelpaa raha.::

»Otetaankos lähtöryyppy?» kysyy vaari, johon Iisakki vastaa: »Mennää hyppään ny vaan, eiks sunkin o parahultanen olla.» — »En sunkan minä yksin ryyppää», sanoo vaari, ja lähtevät ulos. Pihalla vetää Iisakki laulun:

»Raikuu ja kaikuu muh henttuni ääni,
Ja vaikke se kuulu tänne,
∴ Kon santanummet ja vesilähteet ja laihopelk t
Om meitinki välillämmme. ∴∴

Vaari kävelee Iisakin perässä ja sanoo: »Vie sun pirhana sano, pirhana sano, kon sull on sulava ääni vielä vanhanakin sano, vanhanakin sano.» — Alistuvassa oli pari kynttilää perällä kynttilätikussa palamassa ja »totossa» oli muutamia halkoja, niin että valoa olisi ollut riittävästi tanssiville, jos ei tupa olisi ollut täynnä tupakan savua. Kun vaari ja Iisakki tulivat tupaan ja istuivat sivupenkille lähelle soittajaa, otti Iisakki eräänlaiset nakuttimet¹⁾ taskustaan, sovitti ne sormiensa väliin ja alkoi nakuttaa tahtia ja laulaa:

∴∴ »Tulivat tuppaan, tulivat tuppaan,
Eikä he kysyneet mammalta luppaa, ∴∴
∴∴ Tulivat, tulivat, tulivat vaa
Ilman mamman luvata ∴∴

Iisakin laulaessa Samuli tuli vaarin eteen ja sanoi: »Mennään kattoon ulos.» Menevät tuvasta ulos ja istuvat ylistuvan »trapulle», jossa Samuli tarjoo plakkaripullostaan ryyppy eli oikeammin ryyppyn »kummallekin jallaalle». Palattuuan tupaan sanoo Iisakki: »Misä ne miehet on, ja täällä Antti vettää 'ehta plikkain polskaa'», mutta Samuli ei ole sitä kuulevinaan, vaan vie Iisakin vuorostaan ulos, jolla matkalla pyytää luvan,

¹⁾ Asetettiin etu- ja keskisormen ja keskisormen ja vieräisen väliin, etusormella painettiin toista, ettei heilunut, ja toisella nakutettiin siihen kallistelemalla äkkiä kättä.

että nuoret saa »keskispyhänä» mennä Nurmen tölliin »leikkiin» eli »joulua kattoon». Kun hyyt kestivät yli puoliyön, ei vaari ja Iisakki olleet ihan loppuun asti, vaan lähtivät puoliyön tultua pois. Pihassa hyvästi jättäissään sanoo Iisakki vaarille: »Me ny meiränkin sivu, kos sielä päin kuljet.»—»Älä pelkää, että mä sivu kuljen sano, sivu kuljen sano, pa vaan kattoin vieraan varraa sano, vieraan varraa sano», vastaa vaari. — »Tu sitte huomen ehtoolla», sanoo Iisakki lähtien kotiin päin ja yhtyen mennessään tuvasta kuuluvaan »rinkilauluun»:

»Sinusta en eriäisi, vaikka kivekkin kiljuis,
 :.: Puup puhkeis', maat halkeis', meri mustaksi muuttuis! :.:»¹⁾

¹⁾ Sanotaan olevan ensimmäisiä »rinkitanssi»-lauluja. Vanhat ihmiset vielä kertovat ajasta, jolloin ei näitä lauluja tunnettu ollenkaan, vaan »helaavalkeellakin» (»helaakerolla») hypättiin ja »trallitettiin» valkean ympäri piirissä.

„Keskispyhä“ ja „jälkispyhä“.

Olkisormuksien teko. Kananmunan kätkeminen. Koitetaan, kenestä sotamies tulee. Oljella ulosvieminen. Oljen yli hyppääminen. Paistin maistaminen. Iisakin laritus. Nikan parannus. Haltia ja aljokarhu. Patukkaparisilla. Numeroparisilla. Riuvun kanto. Kankaanmyynti. Liivien kääntämien. Lankakerä hihaassa. Juttu lihapalasta. Immalaan vienti. Kuninkaisilla olo. Nuotan veto. Kiven kätkeminen. »Pohtaminen».

Keskispyhän aamupäivällä tuli nuoria Etu-Seppälään jatkamaan joulunviettoa. Pikku Jussi oli tietysti joukossa ja kysyy piika Maijalta: »Mitäs sää tiet uusia?» »Mää tien uusia, että mettäsä kasvaa kuusia, tien vielä sittekin uurempia, että toiset on kuusista suurempia», vastaa Maija. Kun Jussi huomaa poikain tekevän *olkisormuksia*, sanoo hän, ottaen olkia käteensä: »Minä teen tolle Maijalle sormuksen, kon se pittää aina mun ni hyvänä.» »Ei kukkaan hullu huoli sun sormuksestas,» vastaa Maija. — »Mistäs tiet, sitä ihmisluontoo on ni monenlaista,» sanoo taas Jussi, ja tarjoten sormusta jatkaa: »Jos annat halata, nin saat tästä sormuksen, — minä vyötän sun kymmenellä vyöllä, eikä yhteenkän vyöhön tu solmua eikä solkee.» »Ei talti ihminen sun anna halata», vastaa Maija ja lähtee pois jättäen Jussin jatkamaan: »Em minä sitä ihmisiltä pyytänykkän, ei piika olekkan ihminen, eikä mekko vaate, eikä harakka lintu, eikä tokkonen astia, eikä kuttu elläin, eikä tanokas kenkä, eikä revenny rikkein, eikä ratkennu reikä.» Jussin »plätistesä laritustaan», tulee pirttiin Uutilan Preeti,

jota toiset pitivät »ninkon hovinarrinaan». Ullan Heikki vilkasee viekkaasti toisiin ja menee Preetin tykö, nostaa tämän lakkia ja sanoo: »Nosta lakkia, lammas määki, paina alas, pappi käski.» Sitte Heikki jatkaa puhettaan: »Sulla on paksumukka, susta ei tu vissiinkän klanipäätä ikänä.» — »Ei sitä vissiin tie, jos sattuu joskus munan ruskuaista tukkaan pääseen, — kyllä se vie tukan,» huomauttaa joku. Tästä sai Heikki uuden kolttosien mieleensä ja kysyy sisään tulevalta Maijalta: »Onks sulla *kananmunnaa*, että saamme kätkee?» — »On kyllä yks,» vastaa Maija ja hakee pakarista kananmunan. Heikki »viskuteltuaan» Pikku Jussin kanssa ottaa munan ja sanoo: »Nym mennee joku ulos ja mää sillaikaa kätken tän munan, me sää, Jussi, ensin.» Jussin ulos mentyä kätkee Heikki munaa kaikkiin sopiviin paikkoihin, mutta ottaa aina pois ja hokee: »Em mää pa sitä tonnekkana, enkä tonnekkana», — vihdoin pistää sen Preetin taskuun, mutta ottaa sieltäkin pois ja pistää Preetin lakkiin sanoen: »Tolta ei sitä vissiinkän kukkaan löyrä.» Huutaa sitte Jussin pihalta »hakkeen». Jussi tulee ja hakee kaikista paikoista, Preetin ja muiden taskuistakin, mutta turhaan. Vihdoin tuuppaa Heikki Jussin »rehuilla» istuvan Preetin päälle, että muna särkyi Preetin tukkaan. Sitte alkavat kaikki surkutella Preetiä, jonka tukka muka lähtee pois, kunnes saivat Preetin kaivolle hyvänlaiseen pakkaseen pesemään tukkaansa. Preetin siellä pestessä tukkaansa ehdottaa Heikki: »Nyk koitetaan, kenestä *sotamies*¹⁾ tulee, tuoppas Kalle tervapytty penkin alle, ettei Preeti nää.» Asettaa sitte paperista pilkan seinään, sitoo liinan jonkun silmille ja tämä kävellen pilkkaa kohden käsi suorana tapailee sormellaan pilkkaan, kun toinen kävelee sivulla ja ohjaa kättä sinnepäin, mutta ei ohjaa sormeaa pilkkaan, jos ei sokko itse osaa. Kun

1) Myös »mettämies» tai »lintumies».

Preeti sisälle tultuaan oli hetken katsellut tuota »peliä», sanoi hän: »Kon määkin preistaan, jos musta tulee sotamies.» Heikki sitoo liinan Preetin silmille ja ohjaa pilkkaa kohden, renki Kalle ottaa tervasutin pytystä ja pistää varresta seinärakoon pilkan viereen. Kun Preeti Heikin ohjaamana tuli pilkan lähelle, sattuihin niin nolosti, että koko käsi meni tervasutiin ja Heikki vielä käänsi käden niin, että tuli nenäkin terva- an, sekä otti liinan pois silmiltä. Tämän nähtyään sanovat toiset: »Ei Preetistä tu sotamiestä.» Toiset lisäävät: »Ei, siitä tulee tervapräkäri.» — Kun tämä ilo oli tarpeeksi naurettu, sanoo joku: »Jos mää olisin Preetin siasa, suuttuisin mä, vaikken mää yllyttää pyyrä.» — »Mitäs Preeti voi, kon on nin heikko mies, että *oljella vie* kuka hyvänsä *uls*,» sanoo Ullan Heikki. »Et sää mua sentään oljella uls vie», väittää Preeti hassaten oljilla tervaa kädestään pois. Heikki ottaa kouransa pesästä vähän tuhkaa, pujottaa oljen saman kouran läpi ja sanoo Preetille: »Pas tohon rehulle seljälles, nin tolla oljella minä tommosen miehen uls vien, kos vaan otat tän oljen hampaisiis.» Preeti oikasee rehuille maata ja avaa suunsa ottaaksensa Heikin olkea, mutta tämä pudottaakin kourassaan olevan tuhan Preetin suuhun. Preeti karraa pihalle saadaksensa tuhan pois kurkustaan Heikin huutaessa perään: »Ei tarvinnu, kon näyttää olkee.»

Sitte Heikki otti koukun, asetti sen ovipieleen sanoen: »Toi koukku ei laske kettään sisälle.» Kun Preeti samassa tuli pirttiin, sanoivat toiset: »Laskipa se Preetinkin.» — »Ei sitä koukku laskenu, se tuli itte,» — vastaa Heikki. Sitte Heikki otti oljen ja sanoi: »Kon minä paan ton oljen lattialle, nin ei kukkaan hyppää sen ylitte.» Kun joku lupasi hypätä, asetti Heikki sen seinän viereen, jolloin ei sen yli voinut hypätä. Heikki löysi sitte Maijan laittaman olkipatukan, otti sen käteensä, asetti tuolin keskelle lattiaa ja istuen siihen sanoi toisille: »Tulkaas

Kuva 10. »Paistin maistaminen.»

paistia maistaan!» Piika Maija sitoo liinansa Heikin silmille, jonka jälkeen jokainen nyppää häntä. Jos hän sai patukal- laan lyödyksi jotakuta nyppäsi- jää, tuli siitä paisti s. o. sai istua tuolille (kuva 10). Muiden mukana tuli Preetikin nyppäämään, mutta silloin Pikku Jussi tuuppasi hänen Heikin syliin, joka patukoitsi hänen hyvänpäiväiseksi sanoen: »Kyllä mä sun opetan paistia maistaan!» Kun sitte muutamia muitakin oli paistina, lopetettiin se leikki, ja Jussi kysyi Preetiltä: »Näiks sää niitä kahta poikaa, kon äskön meni sivutte?» — »Em mä nähny,» vastaa Preeti. »Toinen oli semmonen punaposki, kon minäkin, toinen semmonen räkänä, kon — sinäkin,» lisää Jussi. Leikkimistä jatkettiin siksi, että tuli päivällisaika.

Ennen kotiinmenoaan sopivat nuoret, että päivällisten jälestä mennään »Nurmen Iisakkia kattoon.»

Kun päivällisten jälkeen poikia ja tyttöjä meni Nurmen tölliin, oli Seppälän vaari jo ennemmin ehtinyt sinne Iisakin vieraaksi, ja Iisakki oli paraillaan lukemassa vaarille vanhaa »Laritusta»: ¹⁾)

»Kom minä tulin tähän mäkkeen,
Teim' mä ensi työksen äkkeen,
Konnema löytäny äestä
Koko tästä mäestä.
Alotin sitte »aurankarraa», — —
Tulikin »kipenä» — äijä parraa. — —
Sitte täyty tehreä pihti,
Ett oli näkö rihti,
Tein sitte rattaan pyöriä,
Pari paria yhtä kyöriä, — — —
Kävi vähä tuulikin,
Että sen juur kuulikin,
Aita kerran naskahti,
Kaatu niettä plaskahti.»

Miesten tullessa pirttiin oli Jussi keskellä ja sanoi: »Joka esillä trauvvaa, se veräjät auvvaa, joka peräsä kulkee, se veräjät sulkee. Keskellä paras on kulkee, konne tartte avat, ei sulkee.» Kun Jussi oljille istuttuaan huomasi erään pojan nikottavan, sanoi hän: »Sun pittää lainoomati lukkee *nikan sanat*.

Nikka meni niiteen,
Minä niittä nikomaan.
Nikka meni orteen,
Minä ortta painamaan.
Nikka yks, minä kaks,
Nikka kol, minä neljä,

¹⁾ Laritusta oli pitemmältä, mutta ei tullut aikanaan muistiin kirjoitetuksi.

Nikka viis, minä kuus,
 Nikka seitemän, minä kahreksan,
 Nikka yhreksän, minä kymmenen,
 Nikka ykstoista, minä kakstoista,
 Totta pääsin nikan päälle,
 Nikka joutui häviölle.»

Sitte Jussi kertoi, ettei hän ollut käynyt Iisakin töllissä, sitte kun suvella sen vieressä olevalla kankaalla menetti »heittossa»¹⁾ hyvän veitsensä, jolla hän oli heittänyt itselleen monta veistä. Mutta kerran tuli vastaan sellainen, joka heitti pari veitsen mittaa kauemmaksi ja vei hänen hyvän tinahelan puukkonsa. Odottaessaan lisää nuoria alkaaksensa »parisilla-olon» pojat pysyivät Iisakkia puhumaan jutun. Iisakki kertoi, mitenkä ennen *karhu voitti haltian*.

Oli eräässä talossa sellainen ylistupa, jossa ei saanut kukaan olla rauhassa eikä yötänsä maatuksi. Tuvassa oli sellainen haltia, joka ei antanut rauhaa, jos joku yritti siellä maata. Tuli sitte aljokarhun kuljettaja taloon ja pyysi yösijaa. Talon väet sanoivat: »Ei ole tilaa muualla kuin ylistuvassa, mutta siellä on sellainen haltia, ettei siellä saa maatuksi.» — »En minä pelkää, kun otan 'pissini' mukaani; kyllä minä makeaan, missä vaan», sanoi vieras, ja otti aljokarhun mukaansa ylistupaan. Ylistuvassa oli sänky perällä ja »totto» ovinurkassa. Vieras asettui sänkyyn maata, ja meni iltayö ilman mitään erityistä. Mutta kun kello läheni kahtatoista, kuuli vieras, mitenkä joku nousi ylös rappusia; sitte aukeni ovi ja sisään tuli haltia kantuen puusylystä, jonka asetti tottoon pystyyn, kaivoi hiiliä tuhasta ja puhalti viritikkuun valkean, niin että pian valaisi koko tuvan. Aljokarhu lähti sängyn luota ja meni toton edessä olevalle pitkälle tuolille. Haltia lähti sitte ulos ja palasi vähän

¹⁾ Veistä heittäessä kumpikin viskasi veitsensä niin kauaksi, kuin voi. Se, joka kauemmaksi heitti, piti molemmat veitset.

päästä takaisin sianneljännes käsivarrellansa asettaen sen toton hiillyttyä paistumaan. Kun sianjalka paistua kärisi hiilillä, leikkasi haltia siitä viipaleen maistaaksensa, mutta, kun aikoi pistää suuhunsa sitä, karhu sieppasi sen kápäläänsä ja pisti suuhunsa. Haltia leikkasi toisen viipaleen, mutta sen kävi samaten. Silloin haltia sanoi sängyssä makaavalle vieraalalle: »Toi pissis syö mun lihani.» »Lyö pissiä korvalle,» vastaa vieras. Kun haltia löi karhua korvalle, suuttui tämä ja meni haltian päälle ja runteli sen niin pahasti, että se vähissä hengin pääsi toton piipusta pihalle. Siitä päivin ei haltiaa siinä ylistuvassa kuultu. Joku vuosi jälkeen päin kulki haltia samoilla paikoilla, mutta ei uskaltanut mennä lähelle taloa, vaan pellolla olevalta rengiltä kysyi: »Vieläkö teillä se iso pissi on?» Renki huomasi, mistä kysymys oli, ja vastasi: »Vielä se on, ja se teki viis poikaa, ja ne on vielä isompia, kon emä.» Sen jälkeen ei ole haltiaa näkynyt talon lähelläkään.

Kun nuoria saapui lisää, otti Pikku Jussi olkia, väänsi niistä patukan ja ehdotti, että kukin hakee parinsa, sillä nyt ruvetaan »patukkaparisille.» Kun kaikilla oli parinsa, kysyi Jussi Ullan Heikiltä: »Onko hyvä?» Tämä vastaa: »Ei!» »Mistä parrei?» kysyy Jussi. »Toita Preetiltä,» vastaa Heikki. Jussi kysyy vielä: »Montako laakia?» »Kuus' ja kovvaa,» vastaa Heikki. Jussi menee Preetin eteen ja kysyy: »Vahetaks, vai otaks laakia?» Preetillä oli mieleinen tyttö ja sentähden ojentaa kätensä ja sanoo: »Lyö tohon!» Jussi lyö kuusi kertaa patukallaan kämmenelle, menee sitte Heikin tykö, lyöden kolmasti kämmeneen, sanoo: »Kol laakia takasi.» — Jos Preeti olisi vaihtanut paria, ei olisi saanut lyöntiä. Kun patukkaparilla oli aikansa oltu, ja Ullan Heikki oli joutunut ihan ovinurkkaan sivupenkille, löi hän vieruskumppaniaan polveen nyrkillään ja sanoi: »Ann nuijan kulkeel!» Vieruskumppani löi taas viereistään j. n. e. siksi, että tuli perällä viimeinen vastaan, joka palautti nuijan

takaisin sanoen: »Kon kyntömies pääsee vaon päähän, nin se kääntää takasi.» Sen jäljestä ehdoitti Jussi: »Ruvetaas *nummeroparisille*,» luki kaikille numeronsa yhdestä alkain ja ilmoitti, että numeroa saa vaihtaa toisen kanssa, sekä että pantti menee, jos unhottaa numeronsa, huutaa itseänsä tai ei kuule huutoa. Sitte huutavat vuoronperään; aina se, joka leskeksi jää, huutaa parin itsellensä. Kun pantteja oli karttunut tarpeeksi, ruvettiin niitä lunastamaan, valiten joku panttien jakajaksi, toinen tuomariksi. Panttien jakaja otti yhden pantin erilleen ja kuulutti: »Kenenkä tämä pantti on? Jolsei tule omistajaa, vierään kirkon vaivaisille, loppu lasareettiin.» Kun pantin omistaja ilmoitti itsensä, kysyi jakaja: »Milläs sen tahrat lunastaa, työllä vai rahalla vai ruumiin kärsimisellä?» Kun pantin omistaja ilmoitti, millä halusi lunastaa, määräsi tuomari työn sen mukaan. Kun ilta oli jo myöhään kulunut, ja pojat alkoivat lähtöä hankkia, sanoi Iisakki: »Näin keskispyhänä ei o mittää kiirettä, konne kumminkan riukua kanneta, eikä riukujuhlaa piretä jälkispühänä.» Sitte Iisakki kertoo ylämaan miehiltä kuulleensa, mitenkä siellä ennen nuoret kulki *riu'un kannossa* neljäntenä joulupäivänä. Otettiin pitkä riuku ja sitä kantamaan miehiä ja poikia se, mitä sopi. Taloon päästyä jätettiin riuku ulos, mutta pää laskettiin 'halkoikkunalle'. Jos pirttiin mentyä tarjottiin ryypyt tai sahtia, ei riukua viety pirttiin, mutta jos ei tarjottu mitään 'koussaa', avattiin akkunaluuku ja vedettiin riuku pirttiin. Jos ei vielä sittenkään tarjottu mitään, jätettiin riuku laattialle talonväen korjattavaksi, ja otettiin ulkoa uusi riuku, jota lähdettiin kantaamaan toiseen taloon. Sitte kun pirttiin akkunaluukujen sijaan tuli »klasi» ruutuineen, ei enää riukua voinut vetää akkunasta sisään, jonka tähden koko leikki vähitellen unhottui. Joskus vielä pojat seiväs kädessä, jonka voi viedä ovesta sisään, matkivat riu'un kantoa, mutta vähitellen sekin unhottui. Kun

ei vieläkään näyttänyt toisilla olevan kiirettä kotiin, rupesi Jussi »myymään kangasta». Otti liinan käteensä, siveli sitä hyppysillänsä, ikäänkuin mittaisi, ja kyseli kaikilta järjestään seuraavat kysymykset: »Ostatko kankaista?» Jos toinen lupasi ostaa, kysyi hän: »Kuinka paljo?» Kun toinen sanoi määrän, kysyi hän: »Ook sää rikas, vai köyhä?» Jos toinen vastasi olevansa köyhä, sanoi hän: »Saat noin paljo kaupanpäällisiä.» Näyttää käsillään, miten runsaasti antaa, sekä jatkaa sitte: »Kom minä tuun ensi vuonna kankaani hintaa pyytään, ei saa sannoo juu eikä jaa, eikä nauraakkan saa, muuta kon sen, mitä minä sanon.» Sitte kuiskaa jonkun sukkelan sanan korvaan, että kun palaa kysymään, mitä siitä kankaasta tuli t. m. s., se hyvin naurattaisi. Kun Jussi sitte peri kankaansa hintoja ja sai jonkun nauramaan tai puhumaan muuta, kun luvallisen sanan, tuli sen antaa pantti. Panttien lunastus toimitettiin samalla tavalla, kuin parisilla ollessa. Kun sitte pantit oli lunastettu, sanoo Jussi Preetille: »Mitäs lyöt vetto, kom mää käännän liivini nurriin ylläni, vaikka käteni sirotaan sellään takkaa yhteen.» — »Em mää vetto lyö, mutta näyts ilmal — Silloin Jussi suostui ilmankin sen näyttämään ja antoi rihmalla sitoa kätensä yhteen selän takaa. Sitte painoi yhteen sidotut kätensä alas reisien kohdalle, istui rehuille ja pujotti jalkansa käsiensä välistä pois, että kädet tulivat etupuolelle, sitte riisui liivinsä käsiinsä, pujotti toisesta hianlävestä liivit läpitse, että ne kääntyivät, sitte laittoi liivit yllensä, pisti jalkansa käsiensä läpitse, että kätensä tulivat selän taakse samaan asentoon, kuin alkaissa. Sitte ehdotti Jussi Preetille, että koitettaisiin, saiko Preeti *lankakerän pois takkinsa hihasta*, kun Jussi sen sinne asettaa. Kun Preeti vakuutti saavansa, riisui hän takkinsa, ja Iisakki toi ison sukkalankakerän. Kun Jussi koetti, että lankakerä oli siksi iso, ettei hihan suusta mahnutun läpi, pujotti hän toisen takinhihansuun toisen hihansuun

sisään, veti sitte sisimmäisen hihan suusta, että koko hiha tuli toisen läpitse, sitte pisti läpitse vedetyn hihan yläsuusta lankakerän sisään ja veti hian toisen sisään, että kumpaisenkin hihan suu oli molemmin puolin kerää eli kerä kumpaisenkin sisältäisen hihan sisässä. Kun Preeti ei huomannut katsella, miten se kerä hihaan laitettiin, koetti hän vetämällä saada hihoja pois toinen toisensa sisältä, mutta kun ei kerä mahtunut hihan suusta läpi, kävi se aina vaan kireämmälle. Toiset silloin lähtivät kotiinsa kehoittaen Preetiä: »Ota takki kainaloos, taikka pane hiat poikki.» »Hiat kyllä saa katkasta, mutta ei saa viedä muijan lankakerrää,» sanoo Iisakki. »Kuinkas minä sitte enää laulan:

»Oi, kuinka hyvä on mun akkani,
Se taitaa kaikkia tehrä,
Se kuttoo mun tumpuni, sukkani,
Ja sitte se suoril mun tukkani,
Eikä semmosta akkaa o kellään.

»On sitä Preetillä huomenna joutilaspäivä ottaa kerä pois hihastaan», sanoo Jussi nauraen lähtiessään muiden mukana pois. Kun Preeti noin puolen tuntia toisten mentyä oli koettanut kerää pois, sanoi Iisakki: »pistä sinä sen päälimmäisen hian yläsuusta kätes sisään, otat sisimmäisen hian suusta kiini ja vedät hian kerineen toisen läpi niin pitkälle, että kerä tulee yläsuun kautta ulos.» Tehtyään Iisakin neuvon jälkeen sai Preeti takin ylleen ja pääsi lähtemään kotiin.

»Jälkispyhänä» kului aamupäivä tärkeimmissä askareissa ja pienemmissä töissäkin, mutta ehtoopuoli oli kaikilla vapaa. Etu-Seppälän haltiat palasivat aamupäivällä vieraista kotiin Emäntä antoi »kyläkakkonyytistänsä» lapsille ja pojille pannukakkoa, mutta rieväkakat ja varikon asetti »kakkokorriin» pöydälle, kutun- ja lehmänjuustot juustolautaselle siksi, että päivällinen tuli. Päivällispöydässä antoi emäntä kaikille kylä-

kakkoa maistaa, isäntä tarjosi eväspullostaan ryypyt mais-tiaisiksi, sillä hänen pullonsa oli vierasmatkalla täytetty uu-delleen. Ryypätessään kysyy vaari: »Tuliko sieläpäin sano, sieläpäin sano, enemmän viljasta viinaa sano, viinaa sano?» »Huonosti kehuvat tulleen,» vastaa isäntä. Kun molemmin puo-lin oli puhuttu, mitä »uusia» oli, jatkettiin puhetta hauskoilla »sanon solmeemisilla» y. m. Käritystä syödessä jutteli isäntä, mitenkä entinen saituris isäntä meinasi rengiltänsä ottaa liha-palan omaan suuhunsa. Tämä nimittäin näki kärityskupissa suuren lihapalan joutuneen rengin puolelle. Sentähden isäntä nosti kuppia ja katsoi sen pohjaan sanoen: »Oom minä tostakin kupista ploomun maksanu.» Samassa hän käänsi kupin pöy-dälle laskeissaan niin, että lihapala tuli hänen puolellensa. Mutta renki ei ollutkaan hullumpi huomaamaan petosta, vaan nosti myös kuppia ja jatkoi puolestaan: »Kyllä se onki sen väärsti.» Ja hän käänti lihapalan omalle puolellensa.

Sitte kertoi vaari, mitenkä eräs sairas valitti papin ahnasta syöntiä. Pappi tuotiin sairaan tykö ja pantiin syömään. Sai-ras kuunteli, kuinka ahneesti pappi puri ja haukkasi, kunnes viimein huokasi: »Oh ho, kuinka se purree ja leikkaa!» Pappi luuli sen omaa tautiansa tarkoittavan ja vastasi: »Jaa, se se taudin tapa on.»

Päivällisten jälkeen asettuivat toiset oljille maata. Poika Kalle haki pitkän langan, satoi sen toisen pään varpaaseensa, teki keskelle lankaa solmun ja satoi toisen pään liivinsä na-pin läpeen, koetti sitte päitä irrottamatta avata tuota sol-mua. — Jos hän huomasi pujottaa langan takkinsa hiojen läpi ja selkensä taitse takin alatse, aukesi solmu, muuten ei.

Kun sitte Uotilan Preeti tuli katsomaan Seppälään, ehdotti härkä-Kalle: »Mää vien ton Preetin *Immalaan.*»¹⁾ — »No vie,

¹⁾ = Hytylä, Hymylä y. m.

jos saat,» vastaa Preeti. Sitte Kalle kysyy: »Tieks sää, mikä se on, kon kontio korvesta nousee, kahreksalla kantapäällä, neljän sarven puskevainen, neljän silmän mulkuavainen, neljän korvan kuulevainen, kahren hännän huiskivainen; sill on puiset pulkuttimet, katavasta kalkuttimet, hihnaset hitimitimet?»¹⁾ Kun ei Preeti tiennyt tätä, kysyy Kalle vielä: »Tieks sää sitte, mikä se on, kon on huisun pitkä, huisun paksu, huisun karvat kahren puolen, huisun keskeltä kenokas, huisun vieriltä venokas.» Kun ei Preeti tiennyt tätäkään, kysyy Kalle vielä: »Tieks sää, mikä se on, kon on iso suuri, mustan pruuni, vähäläntä, töppähäntä, suolet maasa teuhaa, teeri puusa pauhaa?» Kun ei Preeti tätäkään tietänyt, sai hän lähteä Immalaan. Kun Preeti menee Immalaan, alkavat koirat kovasti haukkua. Immalan emäntä oli pyytänyt piian 'tappaan päättänsä, *) ja sanoo tälle: »mes kattoon, mitä sielä koirat haukkuu ja pörtit paukkuu.» Piika menee katsomaan ja tulee takaisin: »Semmonen pikkanen poika-räsä sielä tullee.» — Kolme kertaa piika kävi katsomassa, ennenkuin sai pojan sisälle. Kun poika selitti emännälle asiansa, että oli sinne joutunut kolmen arvoituksen tähden, kysyi emäntä: »No mimmosia ne arvotukset on?» Poika vastasi, ensin kysyttiin: »tieks sää, mikä se on, kon kontio korvesta nousee j. n. e.» »Voi sinua, poika rukka, konnes ny sitäkin tierä. — Härkäparihan se on.» Emäntä samalla tavalla kysyy toisiakin arvoituksia ja ilmoittaa, että toinen arvoitus oli joki ja kolmas kirkko. Kun poika sitte sai ruokaa, sekä pesi itsensä tervalla, kuivasi ruumenilla tai »höyhömillä», varusti emäntä hänet kotimatalle, antaen voisen lakin, paperisen takin, lasiset kengät, hiiren hevoseksi, kauhan reeksi, käärmeen ohjaksiksi, 'sikaliskon' piiskaksi. Kun hän sitte lähti kotimatalle, tuli päiväpaiste, sulatti voisen lakin;

¹⁾ Ikeen hihnat, joilla ies sarviin sidottiin.

²⁾ Tätä päästänsä veitsellä eli »kraappimaan päättänsä.»

sitte tuli sade ja liotti takin; tuli kivistä tietä, lasikengät särkyivät; oli sammalmätäs tien vieressä, »sikalisko» juoksi sinne; sitte kiviraunio, »käärme» pujahti sinne, ja kun hiirikin juoksi tien vieressä olevan ladon alle, sai poika lopun matkaa tulla jalkasin. Sitte sai Preeti kertoa koko matkan ja vastata, mikä kukin arvoitus oli, jos vaan muisti.

Kun nuoria kokoontui enemmän, ehdotti Kalle: »Pannaan kuninkaan käsi kuoppaan, kyynerpäätä myören ruoppaan.» Kaikki asettivat kätensä päällitysten Kallen polvelle. Se, jonka käsi oli alinna, nosti kätensä päällimmäiseksi Kallen lukiessa yks, toisen nostaessa kätensä kaks j. n. e., kunnes kahdestoista käsi oli nostettu päälle. Se tuli kuninkaaksi. Sitte anoivat kukin vuorostaan: »Hyvä kuningas, työtä ja ruokaa.» — »Mitäs tahrot tehrä?» kysyy kuningas. »Mitä kuninkaan armosta lankee,» tai: »Mitä kuningas armostaan antaa, harmaan partansa kantaa,» — vastaa kysytty. Sitte kuningas määräsi jonkun työn, esim. sai »mennä kaivoon». Kysyjä meni silloin erilleen seisomaan ja kuningas kysyi: »Missä olet?» Kysytty vastasi: »kaivossa». »Kuinka syvällä?» kysyy kuningas. Kaivossa olija määrää silloin jonkun määrän, esim. polviin, vyötäisiin y. m. asti, sekä määrää, kuka tulee auttamaan, kun kuningas tiedustaa, 'kenen hän auttamaan tahtoi'. Kun auttamaan menijä oli nostanut kaivossa olijan niin korkealle, kuinka syvältä oli kaivossa, sai auttaja jäädä itse kaivoon, ja hänelle tehtiin samat kysymykset.

Kuninkaisilla olon jälkeen alotettiin »nuotanveto». Otettiin iso liina tai raiti, jonka syrjästä jokainen piti kiinni. Yksi joukosta luki pyörittäen kättään liinan päällä:

»Mää verän nuottaa, mää verän nuottaa,
Meirän herran pitkäsä lahresa,
Siell' on kaloja kaikellaisia,
Pieniä, pitkiä, muikuriaisia,
Pitäkää kiil! (tai myös: päästäkää aukil!)

Viimeisiä sanoja lausuttaissa, täytyi kaikkien tehdä toisia-päin, kuin käskettiin. Jos esim. lukija luki: »päästäkää auki», tuli pitää kiinni, tai muuten sai antaa pantin.

Kun edelliset pantit oli lunastettu, alotettiin »*kiven kätke-minen*». Joku joukosta otti pienen esineen, sormuksen, rahan, kiven t. m. s., liikutteli jokaisen sylissä käsiään, kuin taikinaa sotkiessa, ja luki:

»Kätken kivvee, sotken savvee,
Tää on nisusta, pirä visusta,
Haukkaa päästä, äläkä säästä,
Äläkä hukkaa, pistä sukkaan,
Pirä sää loppu kaikki.»

Sitte kun sotkiessaan oli kätkenyt jonkun käsiin »kiven» ja kiertänyt kaikki ympärinsä, kysyi joltakulta: »Kellä kivi on?» Tämän koetettua arvata, kellä se oli, kysyy kätkijä siltä: »Kellä kivi on?» j. n. e. Jos kolmasti arvattiin se, kellä kivi oli, ei tarvinnut kätkijän kysyä: »Kellä kivi kaikkein yhteisesti?» Hän lähti vain viimeisen arvaajan kanssa tuomaan morsianta tai sulhasta kivensaaajalle, mennessä käymään ulkona, jossa asettivat tav. kaksi morsianta tai sulhasta kivensaaajan valittavaksi, asettaen kullekin hullunkurisen nimen, esim. kultaristi, tollukas, korpikuusi, kataja y. m. Kun ovat tulleet sisälle, kysyy kiven saanut: »Mistä tullaan?» — »Naimasta,» vastaavat tulijat. »Mistä kaukaa?» kysyy taas kivensaanut, ja naimassa käyneet vastaavat: »Kaukaa, kaukaa; rikkaasta, rakkaasta, rahallisesta paikasta, pilvi kaatuu tonne ja tonne (viittaavat kädellään), kummankos otat, kultaristin vai tollukkaan?» Jos kysytty vastaa: »kultaristin», määrää hän sitte, kuka saa tollukkaan, kun toiset häneltä kysyvät: »Kelles sen toisen annat?» Se jolle »kivi» jäi kätkettäissä, saa nyt ruveta kätkemään uudestaan j. n. e.

Uotilan Preeti istuu oljilla kaikessa rauhassa, kun härkä-Kalle kuiskuttaa plikkain korvaan: »*Pankaas pohtain tota*

Preetiä! Tytöt menevät Preetin ympärille, vetävät selälleen oljille ja tarttuvat käsiin ja jalkoihin sekä heiluttavat kahden puolen korkealle. Sitte otti Kalle tuolin, asetti sen keskelle laattiaa ja sanoi: »Ny saatte kuulla Preetin morsiamen.» Sitte käski Preetin kiertämään tuolin kolmasti ympäri ja aina »selkälauran» kohdalla sanomaan: — »tää tooli». — Kalle sitte äkkiä kysyy: »Mikä morsiames nimi o?» Silloin tokasee Preeti: »Tää tooli!» »Ny sen kuulitte, kuka Preetin morsian on», sanoo Kalle toisille. Poika Kalle oli sillä välin käskenyt kaikkia tuomaan »nuolusormensa» ympyrään hänen polvellensa. Sitte luki hän painaen joka sanalla polvellaan olevia sormia järjestyksessä: »Tisiken, tosiken, toukenlouken, simake maltten, kultten kaltten, vikama väärä, suuri jäärä, tillen tippu, kukon nippu, huis mies mettän, peräloukkoon astikkaan.»¹⁾ Se, jonka sormen päälle viimeksi painettiin, sai mennä erilleen siksi, että toisille annettiin jonkun eläimen t. m. nimi. Sitte kysyttiin erillään olevalta, millä hän halusi tulla, luettelemalla kaikki nimet. Kun erillään oleva sanoi jonkun nimen, lähti se, jolle tämä nimi kuului, kantamaan häntä muiden seuraan. Nuoret leikkivät myöhään yöhön, sillä joulu oli hyvin lähellä loppuansa, eli niinkuin oli tapana sanoa: »oli likellä, mutta pahalla puolen».

¹⁾ Myöhemmin ehkä on tullut käytäntöön hoku: »Ernaa fernaa, fiika fooka, punter nooka, knisk knask nor, olelle kolme Joonaa, lyht laft, silt salt, ket om pois.»

Uudenvuoden päivä ja loppiainen.

Kuvien valaminen. Puitten tuonti. Trollon nosto. Ennustuksia. Neljänsadan heitto. Pieniä juttuja.

Uudenvuoden aattona vihdottiin vähä aikasemmin kuin tavallista, kun oli juhlan aatto. Sitte syötiin ehtoollinen, joka valmistettiin samalla tavalla kuin jouluksikin, mutta ei niin moniruokainen. Ehtoollisen jäljestä veisattiin uudenvuoden virret, jonka jäljestä nuoret lähtivät »tinnaa vallaan». Tällä kertaa olivat nuoret kokoontuneet Etu-Seppälän pakariin. Edellisen uudenvuoden aattona oli piika Maija saanut hyvin »pikkuvauvan» näköisen kuvan tinaa valaessaan, ja hyvillään, ettei se toteutunut, käsenyt nuoria heidän pakariin tämän kerran kuvia valamaan. Kun nuoria saapui pakariin, oli Maija varustanut pärekervon, tinakauhan ja vanhan tinasen kynttiläjalan valmiiksi. Ensimmäisenä koetti Maija onneansa lohkasemalla palasen tinaa tinakauhaan ja pärevalkealla sulattamalla sen, jonka jäljestä kaatoi sen vesikiuluun. Otettuaan kuvan vesikiulusta, sanoi mielissään: »Ei maar se vauvan näkönen o, kon on noin levvee.» — Samassa tulee sisään Pikku Jussi, ottaa kuvan käteensä ja sanoo: »Ans olla, kon kattotaan varjosta.» Asettaa kuvan liki seinää, että varjo näkyy, kääntölee sitä koettaen saada jonkun esineen hahmoa sille, viimein sanoo: »Nin se on, siin on kaks pikkasta, tosa on selvästi mollemmat päät.» — »Ja mum mitä, kyllä sev vaan toisekkin näk-

kee, ettei siinä mittään päitä ole», väittää Maija. Kun toisetkin yhtyivät Jussin puolelle, ei Maijan auttanut muuta kuin valaa uudestaan. Toisellakin kerralla sai Jussi sen näyttämään kaksoisilta, mutta kolmannella kerralla tuli niin selvä kruunun kuva, että Jussi, ennenkuin ilmoittikaan sitä, kysyi: »Kais häihin käsket?» — »No, se on tietty, ylimmäisenä vieraana sielä sun pittää olla», sanoo Maija mielissään, sillä kruunu ennusti häitä seuraavaksi vuodeksi. Kun sitte vaarikin tuli katsomaan pakariin, sanoi Jussi hänelle: »Maijalle tulee häät ensi vuonna.» — »No niistä kuulukoon sano, kuulukoon sano, eikä suurista sorista sano, sorista sano», vastaa vaari ja käy penkille istumaan. Kun sitte Jussi valoi itselleen kuvan, tuli se toisten mielestä lapsen näköinen, mutta kun Jussi näytti seinästä varjon, vivahti se avaimeenkin, joka tiesi isännyyttä eli isännäksi pääsemistä. Toisella kerralla tuli ihan pyöreä raha, tietäen rikkautta. Silloin Jussi huudahti: »Näätteks ny, poijaat, ensin tulee talo, sitte rahha!» Maija siihen vastaa: »Älä huoli nuolla, ennenkön tipahtaa.» Vaari sillä välin haki kirveshäkistä kirveen, satoi »neileen» sen lavan ympärille ja käskei miesten polttaa poikki tuon neileen pärevalkealla. Miehet koettivat polttaa, mutta kirves hiestyi, niin ettei neile palanutkaan. Jonkun aikaa turhaan koetettuaan, otti vaari palavan päreen, vartosi siksi, että liekki teki tuikun, jonka tuikkasi neileen päälle ja poltti sen poikki ensi koitoksella.

Sitte Maija sanoo toisille tytöille: »mennäas *hakkeen puita*, että nährään, jos tulee parittain».¹⁾ Menevät kammioitten takana olevalle halkopinolle, ottavat syliinsä halkoja lukematta ja tuovat pakariin. Kun Maija tuo sylystänsä, sanoo Pikku Jussi: »Mitäs maksat, koma sanon, montako halkoo sulla on.» »Siittä ny saat, vaikka mitä», sanoo Maija. »Niit' on parittain,

¹⁾ Joutuuko ensi vuonna »pariin» eli naimisiin.

taikka yks' päälle», vastaa Jussi. »Semmosen vastauksen mustalaiseltakin saa», sanoo Maija, ja laskee halkonsa pystyyn muurin nurkkaan sekä lukee salaa, oliko niitä parittain. Halot tuotuaan otti Maija avosuun kengän, seisoi keskilattialla selkä oveen päin, heitti cikealla kädellään vasemman olkansa yli kengän ovensuuhun. Jos se meni nirkko oveen päin, tiesi se talosta pois muuttoa tai kuolemaa, mutta jos nirkko kääntyi perällepäin, oli vielä seuraavana uutena vuotena talossa. Heitto tehtiin aina tavallisesti kolmasti, sillä »kolmas kerta toren sanoo».

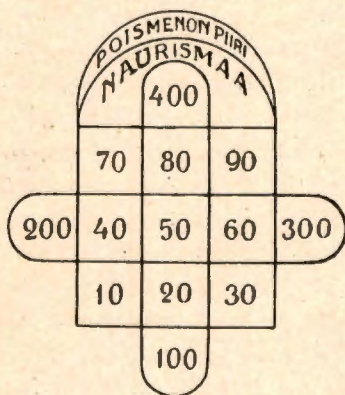
Kun kaikki olivat kenkää heittäneet, ruvettiin »trolloo» *nostamaan*. Maija asetti kumoon pöydälle kuppeja ja puulautasen sekä niiden alle sormuksen, rahan, avaimen, mustaa ja punasta lankaa, »trollon», leipää y. m. Käski sitte toisten tulla »trolloo» nostamaan. Sitte jokainen nosti vuoron jälkeen, Maijan välillä siirrellessä kuppeja sekasin. Jos nosti sormuksen, tiesi naimista tai kihloihin joutumista, raha rikkautta, avain haltiaksi pääemistä, musta kuolemaa tai surua, punainen iloa, »trollo» (= pieni »tytty») pikkulasta (eli »pikkusia»), leipä hyvää toimeentuloa j. n. e. Trolloa nostettiin kolme kertaa, joista kolmas kerta oli varmin eli kuten sanottiin: »Kolmas kovin on.» Vaari alkoi jo kyllästyä nuorten leikkiin, sentähden lähti astumaan ulos ja sanoi mennesään: »Ko häntä tota peliä pirätte aamuunkin asti sano, aamuunkin asti sano.» »Nin kyllä minä takkaan, että huomena uni maittaa», lisäsi Pikku Jussi, samalla kertoen, mistä tää sanantapa alkunsa oli saanut. Metsämaan mies vei tuohikuormaa Turkuun kaupungin palon edellisenä päivänä, eikä tahtonut saada kaupaksi halvallakaan hinnalla. Palatesaan poikkesi Maarian pitäjään yöksi, ja meni yöllä ulos ja näki, kun Turku paloi ryöhäsi. Mielissään sanoi: »Ko hän ny tota peliä pittää, nin kyllä minä takkaan, että Turruusa tuohet kelpaa.»

Nuoret jatkoivat leikkiään aamupuoleen yötä. Maija meni viimeisenä maata, kun ensin oli käynyt »valkeen perrään katomassa», mutta otti salaa peilin mukaansa ja pisti sen päänalusensa alle, että unissaan näkisi sulhasensa.

Kun uudenvuodenpäivänä oli kirkosta palattu, tuli Pikku Jussi ja Uotilan Preeti muiden mukana Etu-Seppälään. Pikku Jussi kertoi, miten ikävästi Preetille oli käynyt viime yönä, kun oli mennyt Uotilan saunaan, joka oli kolmasti muutettu huone, kuuntelemaan tulevia asioita. Juuri kun Preeti akkunan pielessä kuunnellen odotti soittoa kuulevansa, että olisi häitä ennustanut, lyödä jyrähytettiin honkanuijalla akkunan pieleen, että sauna tärisi. Eikä Preeti tiennyt, mitä se merkitsi, mutta minä selitin hänelle, »että ruumisarkun lautojen ploikinaa se tietää». — »Kyllä sitä alkoi ikävä vuosi Preetille.» — Piika Maija sanoo Preetille: »Mitä sää meet niitten hullutuksiin!» — Mutta Jussi vastaa Preetin puolesta: »Pir sää suus kii hullutuksista, kyllä se vaa hyvä o, kon kuulee, mitä tulee ens vuonna.» — Sitte leikittiin loppu iltaa samoja leikkejä, kuin joulunakin. Uudenvuoden »huomenis» korjattiin »rehutu» pois laattialta ja vietiin sikoläättiin kuivikkeeksi. Päreitä katosta alettiin polttaa ensin lavan alta ja sitte järjestään oven suusta ison permannon puolelta.

Loppiaisaattona vihdottiin myös aikaisemmin, kuin muina päivinä. Ehtoollisen syötyä veisattiin loppiaisvirret. Niin kauvan kuin kirkossa käytiin uudenvuodenpäivänä ja loppiaisenakin aamulla kynttilän valolla, kuten jouluna vielä on tapana, vietettiin aattoiltakin Joulun tavalla, mutta myöhemmin muuttuivat nämä tavallisten juhlien tapaisiksi. Jos loppiaisen oli tiistaina, niin silloin oli pyhiä ja pyhänaattoja joka päivä kaksi viikkoa. Vanhat sanoivat: »aatonaattoon joulu loppuu», eli että loppiaisen on joulun aatonaaton kanssa yhtenä viikon päivänä,

kaksi viikkoa vaan väliä. Nuoret leikkivät ¹⁾ loppiaisillan ahkerasti, sillä siitä alkain tuli »selkäviikot ja läpileivät». Kun rehut jo olivat poissa laattiasta, laitto poika Kalle oven suuhun »neljänsataa» ²⁾, että pojat saivat koittaa, kuka ensin pääsee neljään sataan, heittämällä keskilaattialta rahalla tuohon liidulla tehtyyn kuvioon. Vaari kertoi ehtoolla pojille jutun, mitenkä »Hätäkyllän Jurvalla Helluuntan pitäjässä Pääsiäisen takana oli niin suuri tallipässi, että kun harjuryssä meni

Kuva 11. »Neljänsadan» kuvio.

tallinparveen katsomaan sitä, putosikin sieltä, kun kattoo kurkotti, pässin selkään, sekaantui sen pitkiin villoin ja kuoli sinne.» Sitte kun pässi kerittiin, löydettiin äijä sieltä reppuineen päivineen. Siellä oli myös hiljan tehty navetta, ja se rakennettiin talvella. Osui vielä niin kova pakkas-talvi, että rakennusmiesten puheet jäättyivät seiniin kiinni. Kun kevätpuolla alkoi aurinkopaistaa ja sulatti puheet,

¹⁾ »Sokkosillaolo» oli myös olkien lattialta korjattua tavallinen leikki, mutta sen alkuloritus ei sovi painettavaksi.

²⁾ »Neljänsataa» heitettiin rahalla laattialla; joka ensikäi pääsi neljänsataan se voitti. »Naurismaahan», jos raha meni, ei saanut mitään lisää. Jos raha meni »poismenonpiiriin», menetti kaikki edelliset heittonsa, eli sai alkaa alusta. Jos ensi kerralla heitti 400:taan, voitti tietysti heti.

pesän paikkoja hakemassa, ja eräs pääskynen teki pesänsä tuon putoovan piilun silmään. Mutta kun navetta oli tavattoman korkea, oli pääskysellä pojat pesässä, kun piilu ehti maahan asti.» Vielä kertoi vaari kaupunkien välimatkoista: »Vapusta on nin paljo Ouluun, kon Annan päivästä Turkuun, kaks kuperkeikkaa ja yks loikkaus.»

Loppiaisen »huomenis» oli Nuutti, jolloin ennen oli tehty »Nuutipukki», mutta nyt kulkivat nuoret talosta taloon katsomassa, oliko vielä sahtia jäljellä. Nuutin jäljestä oli »Hiiva-Nuuti». Sitä seuraavana päivänä »Sakka-Nuuti», sitte »Nuutinnuppi», »Nuutinnupinnuppi», nupinnupinnuppi j. n. e., kunnes viimeinen — — — nupinnupinnupinnuppi oli Tuomaan attona.

Hilda Käkikosken

Suomen Historia Nuorisolle.

V. 1908 ilmestyi tämän eteväksi tunnustetun historian opettajan ja henkevän kirjailijan monien vuosien uutteran, väsymättömän työn tuloksena I. osa laajaksi suunniteltua «Suomen Historiaa Nuorisolle»

Pakanuuden aika

käsittäen seuraavat pääluvut: Suomen suku ja sen vaiheet. — Suomen maa ja sen asukkaat. — Suomalaiset Suomessa. — Suomen asutut seudut pakanuuden ajan lopulla.

224 sivua. Runsaasti kuvitettu. 3 mk., sid. 4: 50.

Nyt on ilmestynyt tämän hartaan ja tunnokkaan, kesken tärkeätä työtään manalle menneen isänmaallisen sivistyshistorioitsijan ja nuorisonystävän viimeisenä kirjallisenä testamenttina

Keski-ajan I nide

käsittäen teoksen II. osan kaksi päälukua: Suomi ja sen keskiaikaiset naapurit ja Ristiretkien ja Suomen valloittamisen ajan (ulottuen aina vuoteen 1323).

Tämä runsaasti kuvitettu tekijänsä muistolle omistettu nide on 220-sivuinen ja maksaa 3 mk. 25 p.

Samoin kuin teoksen I. osaan on kirjoittaja tähän II:eenkin käyttänyt hyväksensä kaikkia niitä tutkimuksia, joilla tiedemiehet ovat tähän asti valaisseet Suomen keskiaikaa. Kirjaa on siltä kannalta tarkastanut eräs Suomen keskiajan kaikkein huomattavimpia tieteellisiä tutkijoita, valtioarkiston aktuario tohtori *J. W. Ruuth*.

Kun kirjailijalla, joka omaa näin ylevän käsityksen historian kirjoittajan tehtävästä kuin neiti K., samalla on hyvät tiedot, virkeä mielikuvitus, sujuva esitystapa, runsasvarainen kielenkäyttö, niin onpa hän todella oikeutettu kuvailemaan suurelle lukijakunnalle kansansa elämänvaiheita. Parempaa lukemista ei nykyisinä kovan koettelemuksen aikoina voida Suomen kansalle ja varsinkin sen nuorisolle tarjota kuin tämä loistavassa esipuheessa Suomen nuorisolle omistettu historia on. Eikä liene Suomen rajojen sisällä sitä vanhempaakaan, jossa ei tämä kirja suurinta mieltymystä herättäisi.

Hämäläisten kansallisteos

F. O. Rapola: Häme. Suomen maakunnat 4. 480 siv.
181 kuvaa ja Hämeen kartta. 6: 25, sid. 7: 50.

Muutamia otteita teoksen arvosteluista:

A a m u l e h d e s s ä professori *U. L. Lehtonen:* »Ja vieläkin suurempaa tunnustusta meidän täytyy antaa tälle teokselle. On jo ennätetty sitä nimittää »hämäläisten loistoteokseksi», tämän joulun »arvokkaimpiin tuotteisiin kuuluvaksi»; ja sitä se ehdottomasti onkin. Hra Rapolalle me olemme suuresti kiitollisia siitä, että hän vaivoja ja huolta säästämättä on tahtonut Hämeen kansalle lahjoittaa teoksen, josta se saattaa todellisesti iloitä. — — Saakoon Rapolan Häme laajan lukijaparven sen hämäläisen kansan keskuudessa, josta hän on näin lämpimin tuntein kertonut. Joutukoon se kaikkiin kansankirjastoihin, yksityisten kirjahyllyille ja varsinkin kansan opettajien käsiin. Niille se nimenomaan on oivallinen kirja; se auttaa heitä kasvattamaan nousevaa hämäläispolvea entistä cheyempään kiintymyksen kotiseutua ynnä sen kansaa kohtaan.»

H ä m e t ä r: »Kansallisen kirjallisuuden kehittymistä seuraava hämäläinen on epäilemättä huomannut yllämainitun teoksen synnyn ja ilmestymisen. Se on vihkottain ilmestynyt, ja nyt se on täysin valmiina, paksuna ja komeana teoksena pöydällä. Vihko viholta on paikallistunteemme ja kotiseutuharrastuksemme kasvanut ja voimistunut, ja kun meillä nyt on tämä oma hämäläinen kansallisteoksemme valmiina kirjastossamme, niin me myöskin entistä elävämmin, entistä voimakkaammin tunnemme, mitä on Häme ja mitä on hämäläinen.»

H ä m e e n V o i m a: »Kirja on omiaan lämmittämään köyhälistöläisenkin sydäntä tälle kotokolkallemme; sen kuvat avaavat varmaan monen silmät entistä paremmin taajuamaan kotoisten seutujemme kauneutta.»

U s i S u o m e t a r: »Teos on epäilemättä antanut paljon työtä, monta vuotta on näiden tietojen hankkimiseen kulunut. Mutta lämmin innostus näkyy pitkin matkaa valanneen tutkijan. Niinpä onkin teoksesta tullut hämäläisten kansallisteos, jonka jokainen hämäläinen lukee kirjastonsa arvokkaimpien kirjojen joukkoon.»

Kansanvalistusseura, Helsinki.

Suomen Maakunnat.

Tämän niminen suuri suomalainen kuvateos tulee muodostamaan seikkaperäisen kertomuksen Suomen maasta maakunnittain ja siten että maantieteelliset suhteet, luonto, historialliset paikat, kansa, kansantavat, sivistysolot, elinkeinot y. m. siinä kansantajuisella tavalla kerrotaan ja lukuisien kuvien ja karttojenkin avulla esitetään. Laajempaa, kansaisempaa ja arvokkaampaa kuvausta maastamme ei ole ilmestynyt, kuin nämät maakuntakuvaukset ovat.

Näitä maakuntakertomuksia kirjoitettaissa on silmällä pidetty, että niistä tulisi opettavia ja huvittavia lukukirjoja kansalaisille. Maakuntain luonnonsuhteet on esitetty vain yleisin piirtein, mutta sitä suurempi huomio omistettu asu-kukselle, maakuntain historiallisille vaiheille, niiden paikkoihin liittyville muistoille, kansalle, sen elinkeinoille ja tavoille. Kirjoittajat ovat itsekukin kuvaamaansa maakuntaan perehtyneet, ei ainoastaan kirjallisuuden, vaan omain tutkimustensa ja matkojensa kautta.

Tähän asti on »Suomen maakuntia» ilmestynyt:

1. *Wallin (Voionmaa), Väinö: Varsinais-Suomi ja Ahvenanmaa.* 96 suurta siv. 46 kuv. ja kartta. 1901. 3: 40, sid. 4: 50.
2. *Relander, Oskar: Pohjois- ja Itä-Karjala.* 140 suurta siv. 84 kuv. 1903. 5: 10, sid. 6 mk.
3. *Kallio, O. A.: Savo.* 113 suurta siv. 77 kuv. 1905. 4: 25, sid. 5: 25.
4. *Rapola, F. O.: Häme.* 480 siv. 181 kuv. ja kartta. 1908. 6: 25, sid. 7: 50.
5. *Rosberg, J. E.: Lappi.* 248 siv. 100 kuv. ja kartta. 1911. 4: 50, sid. 6 mk.
6. *Soikkeli, K.: Uusimaa.* I. Luonto. 80 siv. 40 kuv. 1912. 1: 50.

KANSANVALISTUSSEURAN KOTISEUTUKUVAUKSET.

Viime aikain ilahduttavia ilmiöitä on kotiseutuhengen ja kotiseututiedon viriäminen eri tahoilla maata, varsinkin nuorison keskuudessa. Ottaakseen tehokkaalla tavalla osaa tähän vastaheränneeseen kotiseutuliikkeeseen, on Kansanvalistusseura alkanut julaista uutta kirjasarjaa, jossa esitetään helppotajuudessa kertoilevassa ja kuvailevassa muodossa pienempäin seutukuntain, kuten luontaisten ja historiallisten maakuntainosain, yksityisten pitäjäin tai vieläkin pienempäin piirien luontoa ja luonnonelämää, kansaa, elinkeinoja ja sivistysoloja, kaikki historiallisen kehityksen valossa katsottuina.

Sarjan kukin numero muodostaa noin 24-sivuisen sieväsuaisen useimmiten kuvitetun vihkon à 25 p. Tarpeen vaatiessa yhdistetään useampia numeroita samaan vihkoon. Tähän asti on sarjassa ilmestyneet:

1—2. *Puhakka, P.*: **Pielisen varrelta.** Kuvia Pohjois-Karjalasta. 48 siv. kuvit. 50 p.

3—4. *Pfaler, K. A.*: **Muistelmia Kuhmoniemen seurakunnasta.** 48 siv. Kuvit. 50 p.

5—6. *Saarenseppä, A. R.*: **Pohjois-Karjalan vierasnimiset suvut.** 45 siv. 50 p.

7—10. *Inkilä, Arvo*: **Huittinen ja huittislaiset entisaikoina.** 80 siv. Kuv. ja kartta. 1 mk.

11—13. *Kallio, Väinö*: **Salon seutu.** 64 siv. Kuvit. 75 p.

14. *Kallio, O. A.*: **Savolaisia sukuja ja sukunimiä.** 24 siv. 25 p.

15. *Vehviläinen, Lyyli*: **Anjalan kylä ja hovi Kymenlaaksossa.** 24 siv. Kuvit. 25 p.

16. *Sauramo, Lauri*: **Vanha Helsinki Vantaan suulla.** 21 siv. Kuvit. 25 p.

Sarjaa jatketaan!

Suosittuja tapainkuvauksia.

Häyhä, Johannes: **Kuvaelmia Itä-Suomalaisten vanhoista tavoista.** I. Joulunvietto. 127 siv. 1: 25. — II. Maahanpanaiset. 49 siv. 50 p. — III. Talvitoimet. 135 siv. 8 kuv. 1: 25. — IV. Kesäskareet. 147 siv. 10 kuv. 1: 25. — V. Naimistavat. 225 siv. 2: —.

Koko teos 6: 50, sid. 8 mk.

Antaa kertomuksen muodossa yhtäjaksoisen uskollisen kuvan kansan elämästä Viipurin läänissä viime vuosisadan alussa ja keskivaiheilla. *Laajin ja monipuolisin kansantapain kuvaus*, mitä suomeksi on kirjoitettu. Yhtämittaisen kertomuksen muotoon taitavasti kokoonpantu. Esitys erittäin vilkasta ja kansanomaista. Huvittaa sekä nuoria että vanhoja.

Forsström (Hainari), O. A.: **Kuvia Raja-Karjalasta.** 147 siv. 13 kuv. 1: 50.

Tämä pirteä, tunnetun Karjalan ystävän kirjoittama kirja sisältää seuraavat mielenkiintoiset pääluvut: Laatokan rantamalla. — Salomailla. — Runojen taikamailla. — Karjalan aateliala. — Kovan onnen Karjala. — Tapoja ja luonteita. — — Jos mikään niin juuri tällainen kirja kasvattaa Karjala-rakkautta ja kuuluu jokaiselle suomalaiselle.

Inha, I. K.: **Kalevalan Laulumailta.** Elias Lönnrotin poluilla Vienan Karjalassa. 450 siv. 177 kuv. ja kartta. 7: 50, sid. 10 mk.

Helsingin Sanomissa Eino Leino: »Se on mielestäni suorastaan mestarillinen. Kaikki astuu ilmielävänä eteemme. Me todellakin matkustamme pitkin Runo-Karjalaa tätä kirjaa lukiessamme.»

Ervasti, A. V.: **Suomalaiset Jäämeren rannalla.** 346 siv. II hienoa kuvaa ja 2 karttaa. 4: —.

Kirja on tulos tekijän omista matkahavainnoista ja täyttää arvokkaan sijan alkuperäisten matkakertomuksiemme ja tapainkuvaustemme joukossa sekä ansaitsee laajaa leviämistä niiden keskuuteen, jotka harrastavat oman kansamme tuntemista.

Kotiseutu- ja heimokirjoja.

Vanha Helsinki Vantaan suulla, kirj. *Lauri Sauramo*. 21 siv. Kuv. 25 p.

Varsinais-Suomi ja Ahvenanmaa, kirj. *Väinö Voionmaa*. 96 suurta 2 palst. siv. 46 kuv. ja kartta. 3: 40; sid. 4: 50.

Salon seutu, kirj. *Väinö Kallio*. 64 siv. Kuvit. 75 p.
Huittinen ja huittislaiset entisaikoina. Efraim Careniuksen mukaan esitt. *Arvo Inkilä*. 80 siv. Kuvit. ja kartta. 1 mk.

Hämäläisiä joulutapoja ja -lelkejä, kirj. *J. V. Kotikoski*. N. 120 siv. Kuvit. 1: 50.

Anjalan kylä ja hovi Kymenlaaksossa, kirj. *Lyyli Vehviläinen*. 24 siv. Kuvit. 25 p.

Häme, kirj. *F. O. Rapola*. 480 siv. 181 kuv. ja kartta. 6: 25, sid. 7: 50.

Savo, kirj. *O. A. Kallio*. 113 suurta 2 palst. siv. 77 kuv. 4: 25, sid. 5: 25.

Savolaisia sukuja ja sukunimiä, kirj. *O. A. Kallio* 24 siv. 25 p.

Kuvaelmia Itä-suomalaisten vanholsta tavoista, kirj. *Johannes Häyhä*. Koko teos korukansissa 8 mk.

Kuvia Raja-Karjalasta, kirj. *O. A. Hainari*. 147 siv. Kuvit. 1: 50.

Pohjois- ja Itä-Karjala, kirj. *O. Relander*. 140 suurta 2 palst. siv. 84 kuv. 5: 10, sid. 6 mk.

Pohjois-Karjalan vierasnimiset suvut, kirj. *A. R. Saarenseppä*. 45 siv. 50 p.

Pielisen varrelta, kirj. *P. Puhakka*. 48 siv. Kuvit. 50 p.

Muistelmia Kuhmoniementä, kirj. *K. A. Pfaller*. 48 siv. Kuvit. 50 p.

Lappi, kirj. *J. E. Rosberg*. 248 suurta siv. 100 kuv. ja kartta. 4: 50, sid. 6 mk.

Kalevalan Laulumailta. Elias Lönnrotin poluilla Vie-
nan Karjalassa, kirj. *I. K. Inha*. 448 suurta siv. 177
kuv. ja kartta. 7: 50, sid. 10 mk.

Suomalaiset Jäämeren rannalla, kirj. *A. V. Ervasti*.
346 suurta siv. Kuvit. ja 2 karttaa. 4 mk.

Suomenlahden takaa. Kuvauksia Virosta, kirj. *Hilma Räsänen*. 150 siv. 38 kuv. ja kartta. 1: 50.

Unkari, kirj. *Antti Jalava*, uudist. *Matti Kivekäs-Stenbäck*. 156 suurta siv. 64 kuv. 2: 50, korukans. 3: 50.

KANSANVALISTUSSEURA, Helsinki.

Hinta 1:25.

Näköispainos, Kvs-säätiön Arkisivistyksen digikirjasto

Digitoitu Suomen tiedekustantajien liiton Kopiosto-korvauksista myöntämällä apurahalla.

Alkuperäinen julkaisu:

Hämäläisiä joulutapoja ja -leikkejä / kirjoittanut J. W. Kotikoski. (Kansanvalistusseuran Toimituksia ; 164) Helsingissä : [Kansanvalistusseura], 1912. (Helsingissä : Raittiuskansan kirjapainossa, 1912)

YKL 49.262

joulu; joulutavat; kalendaariperinne; kansanperinne; kansantavat; leikit; ruokaperinne; seuraleikit; tapakulttuuri; Oriniemi (Punkalaidun); Punkalaidun; Urjala

ISBN 978-952-7533-11-6

URN:ISBN:978-952-7533-11-6

Kvs-säätiö (Kansanvalistusseura sr)
Helsinki 2022